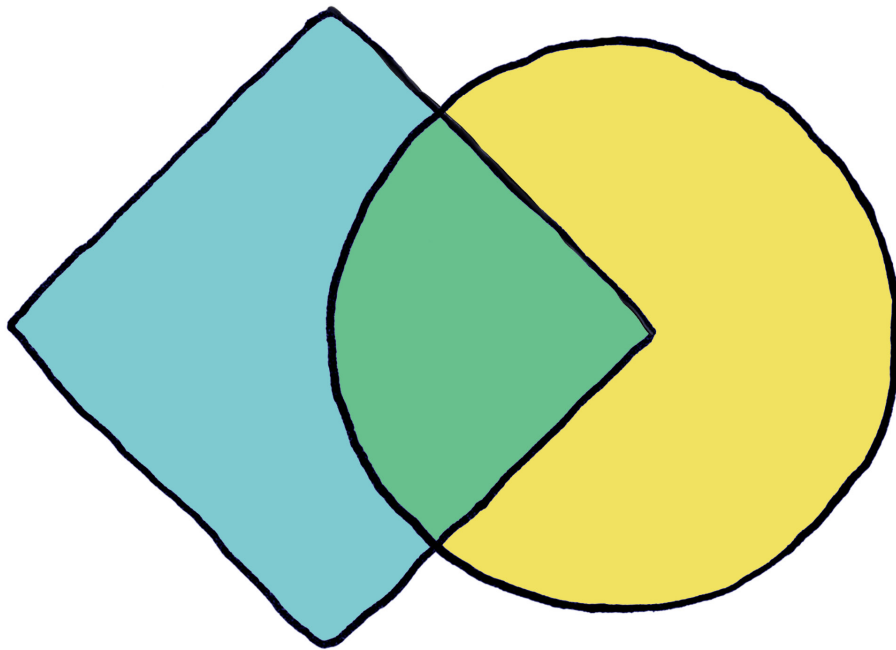

De kunst van meanderen

12 overwegingen voor (kunst-)hbo-docenten om leren te bevorderen

Vooraf

Beste docent,
De kunst van meanderen is van en voor jou. Je wordt uitgenodigd om vanuit je kunstenaarschap, discipline, expertise of meesterschap in je rol als docent alleen en samen met studenten en collega's meanderend te doceren, leren en experimenteren. 'Meanderend' omdat zowel docenten als studenten erbij gebaat zijn zich op een zoekende en onderzoekende manier in verschillende richtingen te bewegen en daarbij al kijkend, luisterend, lezend en lerend gebruik te maken van eigen en elkaars wijsheid, eerder en elders opgedaan. De overwegingen zijn gefilterd op basis van ervaringen van ruim honderd deelnemende docenten binnen en buiten HKU, die je de afgelopen vijfentwintig jaar voorgingen.

Je begint met het lezen van *De kunst van meanderen, Over doceren, leren en reflecteren vanuit eigenheid in context* en *Dans van rust, ruimte, ritme, rollen en regels, Over geschreven en ongeschreven regels van de ander en jezelf*. Daarna ga je met 12 overwegingen aan de slag om je docentschap binnen het hoger (kunst)onderwijs (verder) te ontwikkelen. Iedere overweging wordt ondersteund met werkmodellen en opdrachten. Deze zijn bedoeld om je handelingsrepertoire als docent te vergroten en je zo te helpen het wederkerige leergesprek met studenten en collega's blijvend te versterken door verdieping, verbreding en specialisering. Hopelijk geven deze overwegingen enerzijds houvast en handvatten bij wat je als docent doet en helpen ze je anderzijds vragen te (blijven) stellen bij de keuzes die je steeds opnieuw maakt. Keuzes die het leren van studenten en jezelf bevorderen en die passen bij de opleiding(en) waar je werkt. Zo leer je al meanderend je eigen werkwijze als docent helder te articuleren en verder te ontwikkelen. Je werkt vanuit de 5 landelijk geformuleerde aspecten van de Basiskwalificatie Didactische Bekwaamheid voor hogescholen. Per aspect zijn er 10 werkmodellen met opdrachten die aansluiten bij deze overwegingen en die samen de leeruitkomsten borgen.

Je meandert in 2 stappen:

Stap 1 (deel A)

Overwegingen 1 t/m 6 helpen je bij het verzorgen van je eigen onderwijs, binnen de opleiding waar je werkt, en de keuzes die je daarbij mét en vóór studenten maakt. Aan de hand van 3 experimenten ga je vanuit je expertise en fascinatie aan de slag en hierover met studenten en collega's in gesprek. Werkmodellen (en opdrachten) 1 t/m 30 geven je hiervoor basale kaders. Beoordelen, Doceren en Begeleiden staan daarbij centraal.

Stap 2 (deel B)

Overwegingen 7 t/m 12 helpen je verdiepen, verbreden en specialiseren. Je onderzoekt en ontwerpt onderwijs vanuit een eigen leervraag, gebaseerd op je fascinatie als docent, aangewakkerd door de vragen en uitdagingen die spelen op de opleiding waar je werkt, je eigen onderwijspraktijk of door wat je leerde in deel A. Werkmodellen 31 t/m 50 helpen je het gesprek hierover met studenten en collega's te voeren. Ontwerpen en Professionaliseren staan hierbij centraal en je ontwerp helpt het onderwijs.

Tot slot kun je in *Fundamenten onder meanderen, Over de ontwerpprincipes en achtergronden van de 12 overwegingen* lezen.

Wat is *De kunst van meanderen*?

Een complete 'methode' waar je gelijk mee aan de slag kunt. Zij is uitgeven als meanderbox en als meanderboekje, met een digitale link naar de 50 werkmodellen en opdrachten (te verkrijgen via www.hku.nl/hkupress). De werkmodellen en opdrachten kunnen, in zijn geheel of in delen, worden gebruikt en te allen tijde aangepast in en aan de context van waaruit wordt gewerkt.

Voor wie

In eerst instantie bedoeld voor docenten in het (kunst-)hbo, individueel of als team. Ook kan zij ingezet worden bij het opleiden of professionaliseren in ander (beroeps)onderwijs. De overwegingen kunnen teams helpen al doende samen het 'artistiek, c.q. creatief professionele gesprek' te voeren over onderwijs. De 12 overwegingen vragen steeds opnieuw om keuzes te maken en te handelen vanuit verschillende docentenrollen binnen de context van opleidingen, mogelijke werkvelden en maatschappelijke ontwikkelingen.

Over de makers

Een co-creatie van trainers en deelnemers aan de HKU-cursus Basiskwalificatie Didactische Bekwaamheid. Zie hiervoor ook de ontstaansgeschiedenis in *Fundamenten onder meanderen* en het *Nawoord*. Corrie Nagtegaal heeft de ontwikkelde aanpak (op)geschreven. Zij heeft een hart voor leren, zelf een achtergrond in taal en is geïnteresseerd in de mogelijkheden van (digitale) 'taaltaal', beeldende taal, muziek en dans. Daarom vond zij het werken met kunstenaars binnen en buiten HKU heerlijk. Zij is ervan overtuigd dat docenten het verschil kunnen maken en schreef deze methode in eerste instantie voor hen. Hopelijk inspireert *De kunst van meanderen* (kunst)docenten bij goed onderwijs. In de vormgeving van deze uitgave werd Corrie geholpen door HKU-docent en vormgever Albert Hennipman en bij de redactie door HKU-collega en taalvrouw Lambertha Souman.

Context Basiskwalificatie Didactische Bekwaamheid

De kunst van het meanderen, 12 overwegingen voor (kunst-)hbo-docenten om leren te bevorderen is gebaseerd op vijf aspecten, die landelijk worden gezien als kern van de basisbekwaamheid voor (kunst-)hbo-docenten. In *De kunst van meanderen* zijn ze vertaald in een leeruitkomstenrubric, die aan de basis ligt van de 12 overwegingen en in de praktijk verder vorm krijgt door het gesprek met studenten en collega's.

Sinds 2013 is in de ALV van de Vereniging Hogescholen een protocol wederzijdse erkenning BDB opgesteld, waarin de Basiskwalificatie Examinering (BKE) is geïntegreerd. In de Zestor Community Of Practice rond de kwalificaties wordt gestreefd naar een levende kwaliteitsstructuur, onder andere door het opzetten van peerreviews.

Doceren

Beoordelen

Begeleiden

Ontwerpen

Professionaliseren

Inhoudsopgave

De kunst van meanderen

Over doceren, leren en reflecteren vanuit eigenheid in context

8

Dans van rust, ruimte, ritme, rollen en regels

Over geschreven en ongeschreven regels van de ander en jezelf

12

Deel A (overwegingen 1-6)

1 Ken jezelf en de ander

Hoe je jezelf en elkaar inspireert en motiveert

16

2 Eind voor ogen en vrije val

Hoe je doelgericht en onbepaald beoordeelt

20

3 Rolmodel en begeleider

Hoe je schakelt tussen je rollen als docent

26

4 Samen en alleen

Hoe je samenwerkt met ruimte voor ieders talent

30

5 Op waarde schatten en zeker weten

Hoe je als docent naar jezelf en naar (werk van) studenten kijkt

36

6 Delen en alleen staan

Hoe je tussentijds oogst, achteromkijkt en vooruitgaat

40

Deel B (overwegingen 7-12)

7 Droom en daad

Waar je nu staat als docent en wat je verder wilt leren

46

8 Feit en fictie

Wat klopt en wat op aannames berust

50

9 Speels en serieus

Hoe je serieus kunt spelen op schouders van reuzen

56

10 Ontwerpend leren en lerend ontwerpen

Hoe je vooraf, tijdens en na afloop leert en creëert

60

11 Elkaar echt verstaan en begrijpen

Ruimte en begrip voor het onbekende in de ander en jezelf

66

12 Pas op de plaats en stap vooruit

Waarde van stilstaan, oogsten en weer doorgaan

70

Fundamenten onder meanderen

Over de ontwerpprincipes en achtergronden van de 12 overwegingen

74

Bronnen

84

Nawoord

87

De kunst van meanderen

Over doceren, leren en reflecteren vanuit eigenheid in context

Jouw eigen inbreng, gewoon vanuit jezelf of vanuit je andere rol als maker, kunstenaar, onderzoeker of ondernemer, en die van je collega's zijn bij iedere overweging het vertrekpunt van leren en doceren. Leren doe je door te doen, regelmatig feedback te vragen, daarop te reflecteren en opnieuw te doen. Docenten helpen studenten zich 'de geheimen' van het vak eigen te maken. Daarbij speelt resonerende wederkerigheid in het gesprek een belangrijke rol: studenten leren van docenten en vice versa. Uiteraard mogen er eisen gesteld worden, zowel aan het product en het proces als aan de zelfregulatie. Maar altijd vanuit vertrouwen met wederzijds respect en voldoende (sociale) veiligheid. Zeker als beginnend docent is het fijn om daarbij een aantal ankerpunten te hebben over wat je van studenten, collega's in de opleiding en organisatie mag verwachten en daarbij ook iets over het onderwijs- en leerklimaat van je opleiding te weten. (Kunst)onderwijs gaat over (al experimenterend) leren en daarop reflecteren.

Docent ben je vanuit je eigen expertise, je weet wat speelt in jouw beroepspraktijk. Wellicht weet je minder over leren en ben je minder bekend met de gang van zaken in het hoger onderwijs. Daar gaat jouw onderwijsmatroesjka over: welke plaats, rol, opdracht heb jij en welke vragen zijn daarbij belangrijk? Wat heb jij nodig om je werk goed te kunnen doen? In 2003 heeft Van den Akker hiervoor het curriculaire spinnenweb ontworpen, waarmee hij op een inzichtelijke manier de samenhang in het onderwijs visualiseerde. Het is interessant om te kijken welke vragen voor jou als docent, gelet op je huidige werk, het meest belangrijk zijn. Dit kan per opleiding

verschillen en wordt enerzijds bepaald door de eisen vanuit de discipline en anderzijds door hoe de visie op onderwijs en leren is vormgegeven. Dans van ruimte, ritme, rust en regels gaat hierover. Het is belangrijk om te weten wat de geschreven en ongeschreven regels zijn in de opleiding waar je werkt en hoe jij je daartoe verhoudt. Daarover het gesprek blijven voeren met elkaar is essentieel.

Jouw onderwijsmatroesjka

Als docent binnen het (kunst-)hbo doceer je vanuit je eigenheid en professionaliteit. Dat is ook waarom je door de opleiding gevraagd bent onderwijs te verzorgen. Je leert kijken naar wat jij en je studenten nodig hebben om te leren. Dat hoef je niet allemaal zelf te bedenken. Je bent docent binnen een opleiding of een aantal opleidingen en daarin is al een heleboel voor je uitgedacht, geregeld en vastgelegd. Je verzorgt in eerste instantie alleen dat deel van het onderwijs waarvoor je gevraagd bent.

Wat heb jij daarbij nodig om je werk goed te kunnen doen?

Je kijkt met elkaar naar je verschillende rollen en taken als docent binnen de context van je opleiding. Dat levert een heleboel vragen op. Vragen vooraf, tijdens en na afloop. Gelukkig ben je onderdeel van een opleiding, die zich soortgelijke vragen stelt, en die opleiding zit weer in een instituut. Hoe ziet jouw onderwijsmatroesjka eruit?

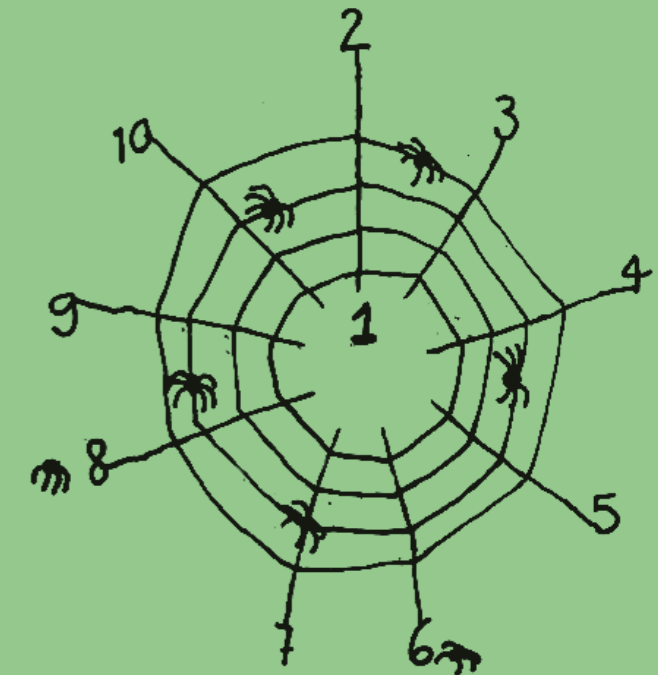
Wie stelt welke vragen? In andere woorden: wat zijn de kaders en vrije ruimten van en voor jezelf, je studenten, je collega's, de opleiding(en), de verschillende werkvelden en de samenleving? Die vragen zijn deels afhankelijk van hoe de opleiding het onderwijs ontworpen heeft en dat heeft vaak weer te maken met

het soort opleiding, waarvoor wordt opgeleid, de visie daarop én wat studenten nodig hebben om zich na de opleiding verder te kunnen ontwikkelen, c.q. te blijven leren, binnen de context van voortdurend veranderende werkvelden.

Voor jou, als docent binnen een bepaalde opleiding of opleidingen, is een aantal van de hier onderstaande vragen waarschijnlijk belangrijk. Een deel van die vragen is binnen jouw opleiding mogelijk al door anderen beantwoord. Een ander deel vraagt wellicht nog een adequaat antwoord van jou, je studenten en collega's.

- 1 Hoe denk je over leren en onderwijs?
- 2 Welk gedrag wil je straks bij studenten zien?
- 3 Wie bepaalt de leerinhoud?
- 4 Hoe is bij opdrachten de verhouding 'eigen experiment' en 'programma van eisen'?
- 5 Spreek je studenten aan vanuit je rol als maker, docent, begeleider of beoordelaar?
- 6 Moeten ze binnen de lijntjes kleuren of juist daarbuiten?
- 7 Mogen of moeten ze het leren (deels) alleen doen, of samen?
- 8 Hoe ondersteunt de leeromgeving studenten in hun motivatie?
- 9 Waar leren je studenten het meest: op school of elders?
- 10 Hoe begeleid en beoordeel je hun professioneel handelen?

Deze vragen zijn onder te brengen in het zogenoemde curriculaire spinnenweb, gebaseerd op Van den Akker 2003.

Curriculaire spinnenweb

Dans van rust, ruimte, ritme, rollen en regels

Over geschreven en ongeschreven regels van de ander en jezelf

Het op alle plekken binnen een organisatie zoeken naar de bewegende balans tussen kaders en vrije ruimte is de grootste uitdaging van iedereen in het onderwijs, dus óók voor jou als docent en voor studenten. Zodra de vrije ruimte, ook wel ‘de ademgaten’ genoemd, onvoldoende geborgd zijn, verlies je als docent en student meestal je lol in het werk en daarmee ook je slagkracht. Er zijn of te veel regels, de regels zijn te ver uitgewerkt of ze worden te strak geïnterpreteerd. Als daarentegen de ademgaten te groot zijn, dus heldere regels en kaders ontbreken, verlies je de verbinding met en het zicht op de totale onderwijskwaliteit. Het onderwijs kan dan verzanden in vrijblijvendheid en onveiligheid; met als gevolg dat er dan vaak minder wordt geleerd.

Hoe ga jij daar als professional mee om? Vind je kaders prettig omdat ze je helpen of vind je ze juist belemmerend? En hoe zit het met vrije ruimte? Vind je die prettig, houd je van verdwalen of raak je juist daardoor de weg een beetje kwijt? Door vanuit deze vragen goed te kijken naar je onderwijs en er wat langer bij stil te staan, krijg je meer grip op je eigen manier van doceren.

Belangrijk is daarbij dicht bij jezelf te blijven en een beroep te doen op je eigen sluimerende wijsheid over leren en onderwijs. Ook buiten het onderwijs leer je: je kunt eigenlijk niet niet-leren! Hoe leren professionals in jouw vakgebied, welke cultuur breng jij zelf mee? Zet ook dat in als docent en ga daarover het gesprek aan met studenten. Vergeet niet daarbij verscheidenheid en twijfel te omarmen, in de wetenschap dat er geen goed of fout onderwijs is; er is onderwijs dat bij jou en je studenten werkt en onderwijs dat bij jullie minder

werkt. Daar goed naar blijven kijken en precies zien wat er gebeurt, is vaak al voldoende om samen te leren. Er zijn verschillende manieren om te leren en onderwijs gaat over wat wanneer het beste werkt. Grosso modo kun je (kunst-)docenten (en studenten en opleidingen) in twee groepen verdelen. Zij die zeggen het liefst te werken vanuit vrije ruimte en zij die graag heldere kaders willen. Bij welke groep voel jij je het meest thuis?

De uitdaging voor jou in je rol als docent is je mening over ruimte en regels soms even op te schorten of los te laten en beide in eerste instantie te omarmen. Vervolgens ga je met die twee begrippen je eigen docent-zijn en onderwijs bevragen en het gesprek hierover aan; met jezelf, je medecursisten, je studenten, je collega's en de opleiding. Dat gesprek voer je aan de hand van Blauwtje (kaders) en Geeltje (ruimte). Je gaat met een blauwtje en een geeltje in de hand je eigen manier van ‘lessen verzorgen’ bevragen. Waar gebruik je kaders en waar geef je ruimte? Waar werkt het en waar minder? En wie bepaalt die kaders? Welke ontstaan en welke worden vooraf bepaald? Daar waar het goed werkt, kijk je of je het meer in kunt zetten door het patroon eronder te vangen: wat doe je, wat maakt dat het effectief en creatief werkt? Ga daarover ook het gesprek aan met studenten. Hoe leer je als professional met kaders en vrije ruimte spelen? Daar waar het minder of niet optimaal werkt, of daar waar jij en je studenten op zoek zijn naar iets anders, ga je je eigen werkwijze en gedachten bevragen, het zogenoemde ‘experimenteren door herkaderen’.

Een voorbeeld.

Een les met tweedejaars studenten Audiovisuele Media. Zij hadden als huiswerk een buitenopdracht met zichzelf in een ongewone setting.

Tijdens de les bespraken ze met elkaar de resultaten.

Heel leuk en leerzaam. Aan het eind van de les hadden de studenten elkaars werk besproken en gingen koffiedrinken. De docent zakte moe in zijn stoel. Alle filmpjes die getoond en besproken werden, waren door hem gemonteerd en afgespeeld, want ja hij was verantwoordelijk nietwaar? Toen hij nietwaar veranderde in waarom, deden de studenten het de volgende les zelf en zowel de studenten als docent vonden de les leuker en leerzamer. De studenten namen meer regie en voelden zich meer eigenaar van de les, waardoor de opbrengst van het gesprek beter was en de docent minder moe. Hierdoor kon hij beter opletten, had hij meer aandacht en kon hij inspelen op wat zich in het moment aandeede.

Vier vragen waarmee je dat kunt doen:

- 1 Wat is ‘er aan de hand’?
- 2 Wat zijn de onderliggende aannames?
- 3 Wat gebeurt er als je het omdraait?
- 4 Welke andere waarheid past daarbij?

Een van de eerste vragen bij iedere vorm van onderwijs en leren is: wie is wanneer aan zet en wie bepaalt dat? Of je nou online- of offlineonderwijs verzorgt, die vraag speelt altijd. Als je iets wilt tonen, vertellen, uitleggen of uitproberen (experimenteren). Door je eerlijke eigen verhaal te vertellen, het soms niet te weten, en te durven experimenteren met onderwijsvormen waarvan je nog niet precies weet hoe ze uitpakken, zeg je tegen studenten dat het oké is om iets (persoonlijks) te delen, niet alles vooraf precies te weten en soms gewoon iets te doen en te kijken wat er gebeurt. Zo creëer je een sociaal veilige en open leeromgeving waarin zowel lukken als mislukken gewoon is. Je nodigt studenten uit ook met hun verhaal en werk te komen

en niet bang te zijn om fouten te maken. ‘Fouten maken móét’ zei eens een leidinggevende tegen het team, anders worden we zekerspelers. Tegelijkertijd creëer je in je lesontwerp ruimte voor samen en mede-eigenaarschap van, voor en door studenten, het zogenoemde samen ‘hosten’. Ook kun je als studenten rustig aan het werk zijn, in de weg lopen als docent en zelfs het leerproces verstoren door je ongevraagde professionele interventies. Vaak is een wat LUIERE-docentenrol dan ook gewenst. In LUIERE staat de L voor Luisteren, de U voor U-gericht: op studenten dus, de I voor Interesse tonen, de eerste E voor Energie geven, de R voor Relatie aangaan en de tweede E voor Effectief. Alleen met een wat luiere docentenhouding kun je zien wat er gebeurt en daardoor je aandacht geven waar deze gewenst of noodzakelijk is. Je studenten geef je daarmee meer ruimte voor eigen inbreng, eigen verhalen en het helpen van elkaar. Ze leren zich meer te focussen en zelf goede vragen te stellen aan elkaar. Vragen over het product, het proces en hun eigen en elkaars ontwikkeling. Je kunt studenten hierbij natuurlijk wel helpen door ze verschillende gespreksvormen te leren. Ook kun je de bijeenkomst, zowel on- als offline, vooraf zo ontwerpen dat de gewenste dynamiek zo goed mogelijk gefaciliteerd wordt (zie overweging 10 Ontwerpend leren en lerend ontwerpen). Ook studenten kunnen leerprocessen bij elkaar en zichzelf verstoren. Leren focussen, het aanleren van een (eigen) werkritme en een zelfsturende discipline, met soms ruimte voor het ongewisse, voor dat wat zich aandient, is zeker een punt van aandacht bij het ontwerpen en uitvoeren van je onderwijs. Evenals het creëren van een veilig (sociaal) leerklimaat, waar ruimte is voor het andere geluid, het tegengeluid. Hoe ontwerp je rust, ruimte, ritme, rollen en regels, die zo'n leerklimaat bevorderen?

Ken jezelf en de ander

Hoe je jezelf en elkaar inspireert en motiveert

Je bent docent, wellicht noem je jezelf liever kunstenaar, maker, schepper, onderzoeker, beschouwer, ontwerper, ondernemer. Dat mag allemaal, maar de vraag is 'Wat betekent de rol van docent voor jou?'

Het woord docent is afgeleid van het Latijnse woord *docere* (onderwijzen). Een woord dat verschillende ideeën en beelden oproept, binnen een werkelijkheid waar een grote verscheidenheid aan docenten is en waar tegelijkertijd redelijk wat consensus bestaat over het grondpatroon. Je weet ook zelf meestal vrij snel een aantal docenten te noemen die waarschijnlijk aan dat grondpatroon beantwoorden, waar je echt iets bij leert en docenten waarbij dat minder het geval is. Wat maakt het verschil?

Docentenverschil

Uiteraard hangt kwaliteit van onderwijs en leren niet alléén af van de docent, maar toch heb je als docent veel invloed op leren: vooraf, tijdens en na afloop.

- Vooraf door wat je ontwerpt: inclusief heldere leuke en leerzame opdrachten met duidelijke criteria.
- Tijdens door enerzijds de structuur te bewaken en anderzijds alert te reageren op wat zich aandient en aandacht vraagt: van uitleggen, begeleiden, beoordelen tot gewoon laten gebeuren.
- Na afloop door terug te kijken op hoe het ging, daar waar nodig bij te sturen voor de volgende keer en ook je eigen leren als docent ruimhartig te benaderen.

'Goede voorbereiding' is het halve werk, 'goede voorbereiding in verbinding' het hele. Vooraf de bijeenkomst (met elkaar) helder ontwerpen en in het moment alert reageren op wat zich aandient. Je doceren doseren in verbinding met studenten zorgt

voor een goede balans, studenten mede-eigenaar maken van de bijeenkomst, en hen dat tijdens de bijeenkomsten laten blijven, zowel offline als online. Na afloop open terugkijken op wat er gebeurde en blijven experimenteren met de focus op wat werkt. Deze werkwijze verbreedt en verdiept je docerestijl. Je doet dit zoveel mogelijk in verbinding met studenten en collega's. Je maakt met elkaar het docentenverschil door open te kijken naar je eigen (docenten)gedrag en dat van anderen.

Voor veel studenten is een goede docent:

- Betrokken, met oog voor verschillen
- Duidelijk, bevlogen en gepassioneerd
- Deskundig, met gevoel voor humor

Dit blijkt onder andere uit de docent-van-het-jaarverkiezing in het hoger onderwijs. Het gaat dus over de relatie tussen docenten en studenten en de status, het aanzien, gericht op inhoudelijke sturing en controle.

Eigenheid en betrokkenheid faciliteren

Ruimte voor eigenheid en inspiratie, spelregels voor leren en heldere rollen en taken van en voor docenten en studenten zijn daarbij de motor volgens Ryan en Deci. Zij koppelen in de zelfdeterminatietheorie deze basisbehoeften voor motivatie aan de mogelijkheden tot groei en optimaal functioneren.

Mensen raken gemotiveerd als ze:

- Voldoende autonomie ervaren, het gevoel hebben dat ze gedrag, eigen interesses en waarden kunnen sturen;
- geloven in eigen competentie, het gevoel dat ze bekwaam genoeg zijn om een gewenst resultaat te behalen;
- zich verbonden voelen met een groep.

Als docent kun je studenten motiveren door (samen met hen) een leeromgeving te faciliteren die autonomie ondersteunt, structuur biedt en betrokkenheid van docenten en studenten bevordert. Zowel bij online als offline leren zijn deze elementen onontbeerlijk en bepalen ze in belangrijke mate wat er geleerd wordt. Ruimte voor vragen en initiatieven, een goede voorbereiding met een heldere structuur vol verschillende activiteiten in wisselende groepen, met energizers en humor in relatief veel korte tijdsblokken en met voldoende pauzes.

Je leert

- 1 op een adequate en persoonlijke manier naar jezelf in verschillende docentenrollen kijken.
- 2 zelf als docent experimenteren (je maakt een helder plan voor drie experimenten die je gaat uitvoeren, waarvan er één gaat over beoordelen).

Werkmodellen

Zingende docentenzaag

Docentenstokpaardjes

Doceerstijlen onder de loep

Gluren bij docentenburen

Heldenepos

Opdrachten

Hoe doceer jij scherp en inspirerend?

Wat weet jij over doceren?

Wat is jouw favoriete doceerstijl?

Bij welke collega's ga jij (online) op lesbezoek?

Welke docent wil jij graag zijn?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Ken jezelf en de ander*.

Gebruik deze ter inspiratie, voor bronnen, boeken, mensen waar je mee samenwerkte of wilt samenwerken, wat je opviel, wat je leerde en waar je vragen, opmerkingen en overweging liggen.

Kortom: ga lekker aan de slag.

Begin met een startmeting:

- wie ben je
- waar sta je
- wat zie en hoor je
- wie ken je
- wat doe je
- waar ga je voor (als docent)

Eind voor ogen en vrije val

Hoe je doelgericht en onbepaald beoordeelt

Leren wordt in belangrijke mate bepaald door enerzijds helderheid te scheppen vanaf het begin en anderzijds ruimte te scheppen voor het onbepaalde. Als je weet waar je naartoe wilt of wat je wilt leren, wordt het een stuk eenvoudiger om te bepalen wat de juiste stappen zijn (geweest). Tegelijkertijd is juist, zeker ook in de kunsten, bij creativiteit en bij belangrijke (maatschappelijke) ontwikkelingen en opdrachten, het openstaan voor 'het onbepaalde' essentieel.

Door (vooruit) te denken en doen, met een open of meer gesloten eind voor ogen, ontwikkel je een eigen kompas. Je kunt zelf beoordelen of wat je vandaag doet de moeite waard is en hoe het bijdraagt aan wat je uiteindelijk wilt doen. Je leert wanneer je moet bijsturen of loslaten en wanneer je ruimte moet (durven) laten voor het zien, laten ontstaan en herkennen van het onbepaalde. Dit geldt zowel voor studenten als docenten. In je eigen discipline of vak (her)ken je dit waarschijnlijk vaak onmiddellijk en weet je precies wanneer je wat moet doen. Hetzelfde principe geldt bij onderwijs en leren. Het vraagt alleen een vertaalslag, vertrouwen en vaardigheid in je rol als docent.

Onderwijs wil studenten leren hun eigen kompas te vinden. Zij doet dit door studenten stap voor stap zelf doelen te laten bepalen. Doelen die zich weten te verhouden tot de landelijk (gekwalficeerde) competenties, c.q. leeruitkomsten. Docenten spelen hierbij een belangrijke rol. Zij helpen studenten dit kompas te vinden en verder te ontwikkelen. Dit doen zij door met studenten het gesprek aan te gaan en vanaf het begin samen helder te zijn over wat ze van elkaar

kunnen verwachten.

Helder zijn vanaf het begin kan op verschillende manieren:

- 1 Doelgericht: heldere doelen en criteria.
- 2 Doolhofgericht: duidelijke bedoeling, met keuzemomenten.
- 3 Labyrintgericht: verdwalen, bedoeld om te verdiepen, verbreden en transformeren.
- 4 Open-leren-in-het-moment: studenten bepalen (samen met docenten) de doelen die ze zichzelf stellen.

Helderheid in zeggen wat je van studenten verwacht en het komen tot een open of meer gesloten opdrachtrelatie, die wordt bepaald door de situatie en context, is belangrijk. Dick de Bie en Jaap Gerritse schreven eind vorige eeuw al het boek *Onderwijs als opdracht: overwegingen en praktische suggesties voor een ontschooling van het hoger onderwijs*. Zij zien opdrachtrelaties als de essentie van onderwijs. Goede opdrachten balanceren tussen voldoende helderheid over eisen en voldoende ruimte voor eigen inbreng en verantwoording achteraf. Die balans kan per opleiding of fase van de opleiding verschillen. Zeker in het (kunst)onderwijs verdient het adequaat reageren bij open opdrachten de volle aandacht. Adequaat in de zin van doelgericht en zorgvuldig, valide en betrouwbaar. Daarbij, afhankelijk van de opdracht: origineel, effectief, voldoende

transparant, realistisch en haalbaar wat betreft uitvoerbaarheid. Een adequate beoordeling moet goed onderbouwd en ondersteund zijn met geldige argumenten. Die geldigheid wordt deels bepaald door context en situatie. Verslaglegging achteraf verdient daarom extra aandacht. De student moet het gevoel krijgen dat de beoordeling zijn leerproces in positieve zin in beweging brengt en het vertrouwen in eigen doen en handelen stimuleert. Zowel bij doel-, doolfhof- en labyrintgericht als bij open-leren-in-het-moment is het belangrijk dat je niet doorschiet en een leervalstrik creëert. Zo kun je te doelgerichte opdrachten ontwerpen, waardoor er geen ruimte meer is voor het onbepaalde, de vrije val. Omgekeerd kan een opdracht ook te open zijn, waardoor studenten zich niet weten te bepalen. Zeker in het kunstonderwijs wordt veel gewerkt met (semi-)open opdrachten, die studenten zichzelf (leren) geven en die geen eenduidige leeruitkomst of leerweg hebben. Of er zijn opdrachten met een open eind waarbij studenten het labyrint of open speelveld ingaan in de hoop dat die ervaring verdiept, verbreedt en/of transformeert. De ervaring op zich en/of het zelf bepalen van de eigen doelen alsmede het daarop gericht laten terugkijken is dan het leerdoel. Toch is het ook hier belangrijk dat er samen met studenten bepaalde kwaliteitseisen aan de beoordelingen worden gesteld en dat er tijdens de uitvoering regelmatig feedbackgesprekken plaatsvinden, zodat studenten op koers blijven, raken of komen. In het kunstonderwijs wordt gebruikgemaakt van integrale beoordelingen die elk halfjaar de voortgang van en met studenten inzichtelijk maken. Daarin wordt vaak meer of minder expliciet programmatisch beoordeeld

aan de hand van open, halfopen of gesloten rubrics. Bij het-met-elkaar-bepalen-van-de-rubric is de taxonomie van Bloom soms een handig hulpmiddel bij het vaststellen van het beheersingsniveau van bepaalde kennis en vaardigheden. Bloom onderscheidt 6 niveaus in denken en doen, te weten: 1 onthouden, 2 begrijpen, 3 toepassen, 4 analyseren, 5 evalueren en 6 creëren. Deze verschillende beheersingsniveaus vragen een andere manier van leren. Interessant is om ze te koppelen aan de drieslag van professioneel leren en reflecteren bij het ontwikkelen van (creatieve) intelligentie zoals Nirav Christophe ze beschrijft in *Tienduizend idioten* en de drie fasen van professioneel reflecteren van Donald Schön in *Educating the reflective practitioner*.

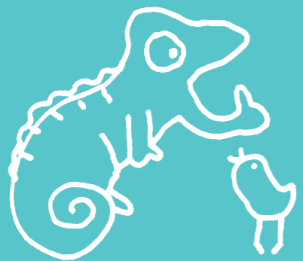
Professioneel leren en reflecteren bij het ontwikkelen van (creatieve) intelligentie	
Het zintuiglijke kennen en doen	Enkelslag leren gaat over leren op het niveau van regels en resultaten en concrete verbeteringen.
Het generatieve denken en doen	Dubbelslag leren speelt op het niveau van inzichten, resultaten en vernieuwing.
Een wijze van weten en handelen	Drieslag leren gaat over principes, (nieuwe) inzichten en ontwikkelingen.

Zie in dit verband ook *Toetsrevolutie* van Dominique Slujsmans en Mien Segers en *Beoordelen in het kunstonderwijs* van Robert Klatser.

Je leert

- 1 samenhang zien in beoordelen, doceren en begeleiden.
- 2 waar je op moet letten bij het ontwerpen en uitvoeren van je onderwijs.
- 3 je eigen beoordelingspraktijk verbeteren.

Werkmodellen

Opdrachten

Onderwijscarousel

Hoe hangen in jouw onderwijs beoordelen, doceren en begeleiden samen?

Toetshabitus

Wat weet jij over toetsen en beoordelen?

Toets der kritiek

Hoe lever jij kwaliteit van toetsen en beoordelen in jouw onderwijs?

Toetsbabylon

Hoe voer jij gesprek over toetsen en beoordelen op je opleiding?

Meerstemmig beoordelen

Hoe ga jij om met verschillende afwegingen bij beoordelen?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Eind voor ogen en vrije val*.

Er is de laatste jaren veel aandacht aan toetsen en beoordelen in het hoger onderwijs besteed.

Hoe zorg je ervoor dat toetsen het leren bevorderen en valide, betrouwbaar en transparant zijn?

Beschrijf of teken je eigen toetservaringen en wat je belangrijk vindt bij toetsen en beoordelen.

Rolmodel en begeleider

Hoe je schakelt tussen je rollen als docent

Docent zijn betekent verschillende rollen vervullen en tussen die rollen kunnen schakelen. Rollen die je soms op het lijf geschreven zijn en rollen die je minder vanzelf passen, waar je je verder in kunt ontwikkelen, of die je als team soms onderling kunt verdelen.

De belangrijkste rollen voor hbo- (kunst)docenten zijn, in willekeurige volgorde:

- beoordelaar: product-, proces- en reflectiefocus
- docent: toon-, opdracht- en doseerfocus
- rolmodel (vak en/of discipline): ervaring-, netwerk- en cultuurfocus
- begeleider: proces-, product- en reflectiefocus

Regelmatig worden deze vier rollen uitgebreid met de rol van ontwerper, maker en host, al dan niet samen met studenten. De mate waarin kan variëren van 'invloed hebben op' tot co-creatie en (samen) hosten. Ook worden er aparte rollen toegeschreven aan die van pedagoog, didacticus en onderzoeker. Een veel besproken rolparadox is die tussen begeleider en beoordelaar. Doordat je als begeleider nauw bij de student bent betrokken, zeker in het kunstonderwijs, waar de groepen vaak klein zijn en de afstand tussen professioneel en persoonlijk flinterdun. Onderwijs is ook een samenspel tussen docenten en studenten en het vraagt vaardige aandacht om vanuit je rol als beoordelaar voldoende professionele afstand te bewaren. Daarom wordt er vaak voor gekozen met een aantal docenten te beoordelen, de zogenoemde integrale beoordelingen, waardoor je in gezamenlijkheid tot weloverwogen, eerlijke en onderbouwde oordelen komt.

Minstens zo belangrijke is de rolparadox tussen docent, rolmodel en begeleider. Je ziet dat helder bij veel Oosterse sporten, zoals judo, jiu-jitsu en aikido, samengevat in de naam BuDO: Bu staat voor vechter, speler en Do voor de weg. BuDo werkt met rolmodellen en duidelijke kaders, waarbij de hiërarchie vaak aangeduid wordt door gekleurde banden.

Mensen met een bepaalde kleur band krijgen respect vanwege hun ervaring en wijsheid. Dit respect is wederkerig: de meester heeft respect voor de leerling en zijn leren in alle fasen. Ook zal de meester soms inzien dat de leerling meer talent heeft en hem voorbijstreeft. Daarmee goed weten om te gaan, vergt meesterschap.

Die wederkerigheid zit ook in jou als rolmodel en studenten als rolmodel-in-wording, met soms meer talent en zeker met meer verbinding met de nieuwe tijd, waarin leefvormen en beroepen snel veranderen. Je leeftijd en levenservaring zorgen enerzijds vaak voor meer inzicht, anderzijds is er de wet van de remmende voorsprong en het trager adapteren van nieuwe ontwikkelingen. Respect voor de wederkerigheid maakt dat we met onszelf en elkaar in dialoog gaan. Dat er een onderwijsgesprek plaatsvindt en dat er geleerd wordt.

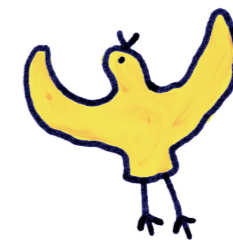
Regelmatig vergeten docenten dat ze als rolmodel vaak een bron van wijsheid in zich dragen en vertegenwoordigers zijn van een wereld waarvoor studenten opgeleid (willen) worden. Menig student wil hiervan leren. Door het inzichtelijk maken van voor jou vanzelfsprekende werkwijzen en het durven laten zien wat faalmoed is, krijgen studenten een steeds concreter beeld van mogelijke, toekomstige

werkzaamheden. Ze kunnen zich dan aan jou spiegelen en van je leren. Anders gezegd: door het verwoorden van je wijsheid maak je de fluisterende professional zichtbaar aan derden. Hiermee wijdt je studenten in in je vakgebied en geef je ze de mogelijkheid de finesses van het vak te leren.

Tegelijkertijd wil je in je rol als begeleider dat ze vooral ook zelf op zoek gaan naar hun eigen stem, hun deels nog niet ontwaakte en onvoldoende ontwikkelde eigenheid. Door echte aandacht voor studenten en hun werkzaamheden voelen zij zich gezien en gehoord. Zo creëer je met elkaar een veilige leeromgeving. Het gaat erom dat je vanuit je eigenheid als docent kunt schakelen tussen je verschillende rollen en hoe je op die manier je studenten het beste kunt begeleiden. Alle rollen die je als docent kunt aannemen liggen in elkaars verlengde en zijn tegelijkertijd vaak schijnbaar tegengesteld.

Sinan Çankaya verwoordt in *Mijn ontelbare identiteiten* welke impact je woorden kunnen hebben en hoe prachtig je rol als docent is.

Jullie woorden doen ertoe. Jullie woorden scheppen een wereld, en kunnen een veilige of onveilige wereld maken. Nu ik zelf docent ben, denk ik vaak terug aan de impact die mijn leraren op me hebben gehad. En dan herinner ik mezelf aan de impact van mijn eigen woorden.

Je leert

- 1 woorden te geven aan je eigen docentenwerkwijze.
- 2 je docentrollen te versterken.
- 3 je begeleidingsstijl verbreden en verdiepen.

Werkmodellen

Opdrachten

Zesde docentenzintuig

Hoe weet jij of jouw aanpak werkt?

Zelf doen

Hoe leer jij studenten zelfstandig werken?

Catharsisleren

Hoe stimuleer jij eigen groei bij studenten?

Begeleidingsbalans

Wat weet jij over individueel begeleiden?

Meerkoppigheid

Hoe verhouden jouw verschillende docentenrollen zich tot elkaar?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Rolmodel en begeleider*.

Wie is jouw rolmodel?
Heb je verschillende rolmodellen?
Beschrijf ze.
Wat maakt ze tot een rolmodel?

Voor wie ben jij een rolmodel?

Voor wie zou je een rolmodel willen zijn?

Samen en alleen

Hoe je samenwerkt met ruimte voor ieders talent

'Samen een verhaal vertellen door middel van vormen, geluid, bewegen en de relatie daartussen. Studenten (van de circusschool, theater, dans en muziek) kunnen samen (soms gevaarlijke) situaties uitproberen in een veilige omgeving, en zo kan iedereen ergens heel goed in worden en maken ze samen een act'.

Samenwerken gaat over wederzijdse afhankelijkheid en heldere structuren. Er samen voor staan en gaan. In de circus-, theater-, dans- en muziekwereld weten ze wat dat betekent. Je kunt deze beroepen vaak alleen goed uitoefenen als je intensief kunt samenwerken. Je bent daar vaak ook letterlijk van elkaar afhankelijk, zowel in het proces als bij het product: je bouwt samen een verhaal, soms samen in de trapeze of op een manshoge bal.

Wat is het geheim van goed samenwerken?

Gehoord en gezien worden en de taak echt gezamenlijk oppakken en uitvoeren, met voldoende ruimte voor elkaar en voor elkaars 'gekke'. Samenwerken gaat over respect voor de ander en verschillende ziens- en werkwijzen toejuichen, omarmen en gebruiken om gezamenlijk de kwaliteit te bereiken die meer is dan de spreekwoordelijke 'som der delen'. Daarbij gaat het dus vooral ook over hoe je met elkaar omgaat, of je respect hebt voor de ander en diens werkwijze. Belangrijk is om alert te blijven op de ruimte die er wel/niet is om de verschillen zowel in het proces als het product toe te juichen en mee te nemen. Durven vertrouwen en de meerwaarde zien van verschillende oriëntaties, zienswijzen en werkwijzen, is daarbij essentieel. Het kan zowel docenten als studenten zeker

ook vandaag de dag helpen de in 1943 gepubliceerde motivatietheorie van Maslow, gebaseerd op de universele behoeftenpiramide hierbij niet te vergeten: 1 basisbehoeften, 2 zekerheid, 3 sociale veiligheid, 4 acceptatie, 5 waardering en 6 zelfontplooiing. Het is interessant deze naast de drie psychologische behoeften (Competentie, Autonomie en Relatie) uit de zelfdeterminatietheorie van Ryan en Deci te leggen, en te kijken wat deze betekenen voor inclusief samenwerken, waarin verbondenheid en ruimte voor ieders talent hand in hand kunnen gaan.

Mieren zijn door de manier waarop ze werken een mooi inspiratievoorbeeld. Op het moment dat er gevaar is en het moeilijk wordt, gaan alle mieren samen het gevaar tegemoet. Wat daarbij heel bijzonder is: een mier is nooit alleen op zichzelf gericht. Een mier heeft verschillende magen. De maag waar het voedsel binnenkomt heet de sociale maag. En van daaruit wordt de kolonie gevoed. Een mier haalt voeding op van buiten, niet alleen voor zichzelf, maar voor de gehele kolonie. In mieren zit dus een ingebouwde intelligentie waar we veel van kunnen leren.

Hoe begeleid en beoordeel je samenwerkende studenten?

Je kunt als begeleider de groep helpen met overzicht creëren, reflecteren, communiceren en zo nodig bijsturen. Dat doe je door ze als volwaardige of aankomende professionals te zien, ze daarop aan te spreken en samen een open samenwerkingscultuur te creëren. Studenten als toekomstige professionals, die heldere kaders willen en zelf heel goed weten hoe het werk het beste gedaan kan worden en wat ze daarvoor

nodig hebben. Tegelijkertijd vragen samenwerkingsprocessen in het onderwijs vaak extra aandacht, omdat studenten in een onderwijsleersituatie zitten en niet iedereen zich in dezelfde fase van persoonlijke en professionele ontwikkeling bevindt. Het helpt als je studenten leert processen in groepen te herkennen en te hanteren. Met het model van Patrick Lencioni kun je daar waar nodig frustraties benoemen.

Frustraties bij samenwerken hebben vaak te maken met:

- 1 Gebrek aan vertrouwen
- 2 Onderlinge conflicten
- 3 Geringe betrokkenheid
- 4 Niet voldoende verantwoordelijkheid nemen
- 5 Tevreden zijn met magere resultaten

Het is belangrijk om je als docent bewust te zijn van deze 5 mogelijke frustraties, ze te kunnen benoemen en samen met studenten te kantelen naar een echte leerwerkdialog, waarbij er ruimte blijft voor verschillende persoonlijkheden, perspectieven, talen en (sub)culturen. Dit in de wetenschap dat kijken en luisteren, ook naar jezelf, belangrijker is dan oordelen en vinden.

Je leert

- 1 waar je bij het samenstellen van een groep op kunt letten.
- 2 hoe je processen in een groep herkent.
- 3 hoe je groepen begeleidt en beoordeelt.

Werkmodellen	Opdrachten
Talentendans	Hoe help jij studenten bij het samenstellen van groepen?
Groepskompas	Hoe begeleid jij studentengroepen in verschillende samenwerkingsfasen?
Juiste diagnose	Hoe help jij studentengroepen met problemen?
Peer-to-peer leren	Hoe leer je studenten van elkaar leren?
Ganzenteam	Hoe worden groepen studenten zelfsturend?

Werkblad
<p>Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging <i>Samendoen en ruimte voor ieders talent</i>.</p> <p>Teken en beschrijf jouw ideale manier van werken.</p> <p>Kijk vervolgens welke rol samenwerken daarin speelt.</p> <p>Ook hoeveel eigen ruimte je graag wil.</p> <p>Wat zie je bij studenten? Beschrijf een aantal verschillen.</p> <p>Wat betekenen die verschillen voor jou als begeleider?</p>

Overtuigd zijn van een zekerheid is een onmiskenbaar

teken van dwaasheid en van uiterste onzekerheid

Michel de Montaigne

Op waarde schatten en zeker weten

Hoe je als docent naar jezelf en naar (werk van) studenten kijkt

Belangrijk is dat je bij het beoordelen van werk van studenten een aanpak gebruikt, waarin de ruimte voor studenten en hun werk groot is en die hen tegelijkertijd ook ontvankelijk maakt voor het tegengeluid. Studenten lopen hun eigen leerpad en als docent ben jij op zoek naar de beste manier om ze te helpen bij het nemen van een volgende stap: dieper, breder, meer of anders.

Vaak heb je een al dan niet impliciet of expliciet beeld bij het type groeistap dat je wilt zien. Die stap in het tegengeluid zoveel mogelijk expliciteren, helpt studenten als een professional-in-wording naar hun eigen werk te kijken en zich de professionele habitus eigen te maken.

Socratische gesprekken, Dasarts Feedbackmethode, Critical Respons Proces en Criterium Gerichte Interview zijn veel gebruikte methoden in het hoger (kunst) onderwijs die je daarbij kunnen helpen. Zowel bij begeleiden als bij (integraal) beoordelen kunnen deze ingezet worden.

Bouwstenen zijn:

- Echte aandacht en luisteren vanuit het perspectief van de ander, zonder direct oordeel. Daardoor bouwen studenten zelfvertrouwen op.
- Werken vanuit verschillende rollen, vaak drie: een inbrenger, een regelaar en vragenstellers.
- Geluid vanuit het vak laten horen of zien.

Toetsen, beoordelen en begeleiden is net als het overige onderwijs een combinatie van vakmanschap, zeker weten en aanvoelen, en er iets in zien.

Als docent kom je tot een afgewogen oordeel, liefst

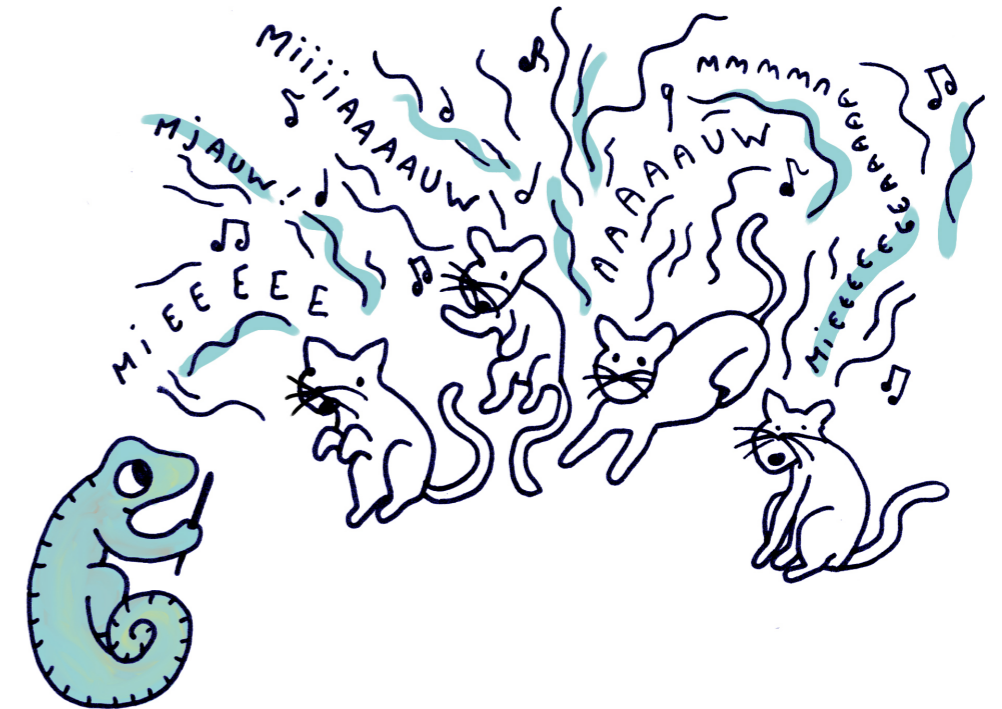
samen met een of meer collega's en/of studenten. Ook vanwege het 'vierogenprincipe', waardoor de verantwoordelijkheid voor een toets of beoordeling niet bij één docent ligt: er kijkt minimaal een tweede docent mee. Hierdoor wordt de betrouwbaarheid van de beoordeling vergroot.

Een formulier alleen kan dat niet vangen.

Wellicht lukt dat voor sommige toetsen wel, maar zeker voor de de halfjaarlijkse integrale beoordelingen, de belangrijkste toetsen in het (kunst-)onderwijs zijn twee zaken essentieel. Enerzijds is het nodig om samen zo helder mogelijk te beschrijven wat je wilt zien. Anderzijds moet je zorgen dat je in gesprek blijft met elkaar en met studenten over wat dat precies betekent.

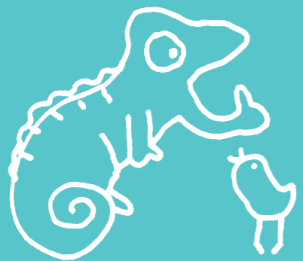
Denk hierbij aan vragen als: hoeveel vrije ruimte is er voor het andere: de magie van eigengeluid en het (interdisciplinaire) ambacht? En, niet onbelangrijk, hoeveel ruimte is er voor meerstemmigheid van de verschillende beoordelaars? Hier ligt ook een deel van de kern van meerstemmige toetsen, wat aansluit bij de wijze waarop Nirav Christophe met zijn tegengestelde stemmenparen de kern van meerstemmige (kunst-)pedagogie voor beroepsonderwijs beschrijft: het volledig ambachtelijke en het volledige wonder. Belangrijk is dat docenten, studenten, alumni en collega's uit het werkveld samen een gemeenschappelijke taal ontwikkelen om die kern te kunnen verwoorden en tot een acceptabele beoordeling en normering te komen, waarbij mogelijke willekeur en onbedoelde, onbewuste beoordelingseffecten zoveel mogelijk worden uitgesloten of tenminste geminimaliseerd. Een taal die je vanaf het begin in de begeleiding van studenten en elkaar helderheid

verschafft. Vooral ook bij het integrale beoordelen is zorgvuldig en helder zijn in de procedure, het proces en de manier waarop het gesprek gevoerd wordt, belangrijk. Een bepaalde resonerende empathische manier van het gesprek voeren met elkaar kan hierin het verschil maken.

Je leert

- 1 hoe vragen studenten helpen.
- 2 hoe beoordelen en leren hand in hand gaan.
- 3 waar je bij beoordelen op moet letten.

Werkmodellen

Opdrachten

Twistmethode

Hoe gaan beoordelen en leren bij jou hand in hand?

Waarderend beoordelen

Hoe geef jij studenten waardering voor werk en proces?

Sprekend werk

Hoe stel je studenten vragen vanuit het werk?

Leerzaam maakproces

Hoe stel je studenten vragen vanuit het maakproces?

Goedgekeurd

Hoe stel je studenten vragen vanuit de buitenwereld?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging de overweging *Op waarde schatten en zeker weten.*

Hoe zit dat bij jou?

Wat is voor jouw belangrijk?

Wat is voor jou van waarde?

Ook in studentenwerk?

Vertel en gebruik de bouwstenen: echte aandacht, rollen en (tegen)geluid.

Delen en alleen staan

Hoe je tussentijds oogst, achteromkijkt en vooruitgaat

Echt leren doe je door (samen) ervaringen op te doen en regelmatig de tijd te nemen om stil te staan, te vertragen, achterom te kijken en te oogsten. Als docent regelmatig terugkijken op je eigen rol(len) en leerproces is daarbij onontbeerlijk. Wat heb je de afgelopen tijd gedaan, wat houd je op dit moment bezig en wat verdient de komende tijd je aandacht? Dit kan betrekking hebben op jou alleen, op je team of op wat je samendeed met studenten. Onderwijs verzorg je binnen de opleiding namelijk vooral ook samen. Wellicht wil je vaker gaan inzetten wat je al deed, wil je iets anders gaan uitproberen of wil je je in iets nieuws gaan verdiepen. Misschien wil je meer samen gaan doen met je team, c.q. de opleiding waar je werkt, of zijn er bij je opleiding veranderingen gaande waar je op in wilt spelen of waar je je toe wilt dan wel hebt te verhouden. Tijd om de opgedane inzichten uit de lesbezoeken, de gesprekken met elkaar in de leergroepen en de experimenten te delen en daarmee deel A af te sluiten.

Je kunt dat op vele manieren doen. Zoek een vorm die bij je past. Houd daarbij wel, net als (bij) studenten (zie p. 19 uit *Eind voor ogen en vrije val*) rekening met de koppeling van de drieslag van leren bij het ontwikkelen van (creatieve) intelligentie (Christophe) en de drie fasen van professioneel reflecteren (Schön). Uitzoomen, patronen leren herkennen en daarop reflecteren en acteren, helpt je vaak verder in je verschillende rollen als (meerstemmig) professional.

Professioneel leren en reflecteren bij het ontwikkelen van (creatieve) intelligentie	
Het zintuiglijke kennen en doen	Enkelslag leren gaat over leren op het niveau van regels en resultaten en concrete verbeteringen.
Het generatieve denken en doen	Dubbelslag leren speelt op het niveau van inzichten, resultaten en vernieuwing.
Een wijze van weten en handelen	Drieslag leren gaat over principes, (nieuwe) inzichten en ontwikkelingen.

Dubbel- en drieslag leren zit in overtuigingen, identiteit en zingeving. Hoe deze 'open' te benaderen? Daarbij heb je elkaar nodig. Samen leer je vaak sneller en kun je beter elkaars blinde vlekken, aannames en overtuigingen zien. In deze open manier om het leren te bevragen, zit het bewust bewegen en het veranderen van jezelf en elkaar.

Iedereen heeft ook als docent zo zijn eigen impliciete en expliciete overtuigingen en favoriete onderwerpen, die als stokpaardjes kunnen worden bereiden en soms in de weg zitten. Die patronen bij elkaar en jezelf durven en willen zien en vandaaruit, soms met vallen en opstaan, verder bewegen opent nieuwe mogelijkheden.

Leren wordt dan een persoonlijke kwaliteitscirkel, waarin je soms samen, soms alleen aan-, af- en bijleert, met voldoende aandacht voor elkaars (basis) behoeften, kwaliteiten, kwetsbaarheden en behoefte aan (veilige)verbondenheid en autonomie (zie p. 28 i.v.m. Maslow en het CAR-model).

(Professioneel) reflecteren kan helpen om situaties dieper te doorgronden en te komen tot effectiever en creatiever gedrag. Het klassieke reflectiemodel van Fred Korthagen met zijn 5 stappen helpt om systematiek te brengen in je reflecteren.

- I doen
- II terugblikken
- III bewust worden
- IV alternatieven ontwikkelen
- V uitproberen = verrijkt I

De 5 stappen zijn rond en je kan ze weer opnieuw inzetten: reflecteren wordt groeien.

Bij stap III (bewust worden) kun je met het zogenoemde ui-model verschillende reflectieniveaus onderscheiden, te weten:

- 1 Omgeving
- 2 Gedrag
- 3 Vaardigheden
- 4 Overtuigingen
- 5 Identiteit
- 6 Betrokkenheid of persoonlijke missie
- 7 De kern, met kernkwaliteiten

Als de diepere ui-lagen (5 en 6) meedoen in het reflectieproces, spreken we van kernreflectie (7). Net als dubbel- en drieslag leren, gaat kernreflectie vaak dieper, waardoor de creatieve intelligentie van studenten en docenten oprekt en het gesprek met elkaar rijker wordt.

Je leert

1 ervaringen experimenten en voorzichtig conclusies delen.

2 verwoorden wat je tot nu toe hebt geleerd.

3 je ontwikkelfocus voor de komende tijd te verwoorden en te delen.

Werkmodellen

Opdrachten

Notendopexperimenten

Wat leerde je van je experimenten?

Gouden groepsbril

Wat leerde je van je leergroep?

Jonglerend docent

Hoe kijk je terug op je eigen leren?

Nieuwe docentenjas

Wat is momenteel je aandachtsveld?

Toekomstkoffer

Waar liggen nieuwe vragen en dilemma's?

Waar sta je?

Je staat op het punt deel A van *De kunst van meanderen* af te ronden (een tussenmeting).

De leeruitkomsten van deel A zijn:

Beoordelen

- Je beoordeelt op een adequate manier die past bij de gewenste leeruitkomsten binnen de (beoordelings)cultuur van je opleiding.
- Je licht je manier van beoordelen kritisch door, past deze zo nodig aan of komt met een verbetervoorstel.

Doceren

- Je weet met enthousiasme je vak, c.q. expertise op verschillende manieren over te dragen, waarbij je rekening houdt met de context en visie van de opleiding.
- Je experimenteert in het uitvoeren van je onderwijs en je reflecteert daarop met collega's en studenten.

Begeleiden

- Je stemt je stijl van begeleiden af op studenten en bevordert hierbij openheid in gesprek, waarbij je rekening houdt met verschillende persoonlijke, culturele en maatschappelijke perspectieven.
- Je geeft op een veilige en voedende manier feedback op het leerproces van studenten, in de hoop dat deze aanzet tot reflectief handelen.

Beschrijf en/of visualiseer hiernaast aan de hand van concrete voorbeelden hoe jij beoordeelt, doceert en begeleidt. Reflecteer hierop: wat gaat goed, wat kan of 'moet' anders en wat heeft je afgelopen tijd als docent het meest geraakt?

Droom en daad

Waar je nu staat als docent, en wat je verder wilt leren

In *Dromen Durven Doen* laat gedragswetenschapper Ben Tiggelaar, zien hoe je jezelf, de lastigste persoon op aarde, kunt managen. Hij geeft in zijn 6-D methode een aantal handvatten waarmee je je docentendroom steeds opnieuw verder vorm kunt geven door Dromen, Denken, Durven, Doen, Doorzetten en Delen. Het (kunst)onderwijs voegt er een 7e aan toe, die van Doorlaten.

Droom de docent die je wilt zijn. Je stelt je voor hoe die docent eruitziet, wat hij of zij kan, doet en uitstraalt. Je hebt waarschijnlijk gelijk een docent in gedachten, waar je graag op zou willen lijken of een docent, die je juist niet wilt zijn. Als je dat beeld hebt, begin je daarna na te denken over hoe je daar wel of juist niet heen kunt bewegen. Je vraagt je af wat je wel of niet wilt bereiken, hoe dat eruitziet en wat je ervoor nodig hebt om daar te komen. Je gaat van dromen naar denken: je droom wordt langzamerhand een plan. Hoe zet je je plan om in doen? Een plan is mooi, maar nu komt het erop aan om te durven en vertrouwen te hebben in jezelf, de mogelijkheden die zich aandienen te omarmen en tegelijk nieuwe mogelijkheden te creëren. Natuurlijk zijn er ook tegenslagen, dingen die anders gaan dan je droomde en de onvermijdelijke onvoorziene omstandigheden. Die kunnen je soms helpen, zelfs optillen, maar ze kunnen ook schuren en (schijnbaar) in de weg zitten. Je gaat het wel doen: vormgeven aan je droom, met een alerte aanwezigheid voor dat wat zich aandient. Bewegen kan met heel kleine stapjes die niet 'perfect' hoeven te zijn, maar wel mogelijkheden creëren. Soms sta je even stil, ga je een stap achteruit, en soms verdwaal je. Dat laatste geeft je vaak kansen voor nieuwe ervaringen en 'nieuwe'

dromen en denkrichtingen. Je leert van bijna alles wat je onderweg tegenkomt. Als laatste komt het op doorzetten aan. De kunst hierbij is dagelijkse kleine stappen te zien en te benoemen en je eigenheid niet uit het oog te verliezen. Iedere dag je 'eigen beste (docenten)zelf van die dag' durven zijn. Zo breng je je eigen model van docentendroom naar docentendaad tot leven. Deze kun je blijven delen met studenten en collega's. En ze zo uitnodigen zelf óók te dromen, denken, durven, doen, doorzetten en delen, steeds opnieuw. Veel professionals halen hiervoor inspiratie uit hun eigen helden. Wie zijn dat voor jou? Naarmate je je eigen droom concreter visualiseert is het gemakkelijker om er heen te bewegen. Achteraf kun je zien wat er anders ging en daar weer op reageren. Droom je eigen toekomstige docent en de kans is groot dat je er in ieder geval een beetje op gaat lijken. Houd wel ook altijd oog en oor voor het onverwachte, voor dat wat zich aandient en aandacht vraagt. Of in de woorden van John Lennon (die zich liet inspireren door Allen Saunders): *Life is what happens to you, while you're busy making other plans.*

Goed weten te meanderen tussen dat wat je plant en dat wat je overkomt, is een hele kunst. De kunst van tegelijkertijd focussen en openstaan. Doen, zien, voelen en verwonderen en daarbij geraakt durven worden en zelf raken, is zeker in het (kunst)onderwijs belangrijk. Verleid studenten tot het omarmen van deze zogenoemde 7D-methode: *Dromen, Denken, Durven, Doen, Doorzetten, Delen en Doorlaten.* Ga hierover met elkaar in gesprek en maak samen het verschil.

Welnu gaat dwars, dwars, dwars er tegenin

Doe je eigen zin

Het leven dat is vol met stootjes

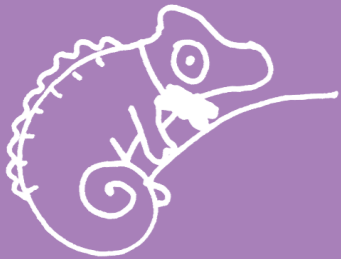
Alles komt weer netjes op z'n pootjes

An en Truus Schröder (Rietveld Schröder Huis)

Je leert

- 1 hoe je onderwijs en leren kunt benaderen vanuit je eigen (toekomst)dromen.
- 2 hoe je naar je eigen en elkaars leren kunt kijken.

Werkmodellen

Dream the future

Onderwijskwesties op tafel

Gedachtenboom

Opdrachten

Wat voor docent wil jij zijn?

Welke onderwijskwesties bevatten jouw dromen, denken en doen?

Hoe zet je je droom om in een stappenplan?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Droom en daad*.

Welke stappen ga je nemen om je docentendroom verder vorm te geven?

Teken of beschrijf je gedachten: wat je plannen zijn en waar je vragen over hebt.

Wat klopt en wat op aannames berust

Digitaal onderwijs, zelfredzaamheid van studenten vergroten, sociale veiligheid, leerstof, ruimte voor eigenheid, intervisie, leergroepen, autonomie, leeruitkomsten, flexibiliteit, werkplaatsleren, generieke competenties, ambachtelijk leren, blended leren, hybride, competenties, beroepsproducten, kerntaken, kernkwaliteiten, samen leren, spelend leren, diversiteit, differentiëren.

Achter al deze begrippen zitten opvattingen over leren, onderwijs en de rol van docenten. Hoe kun je als beginnend of wat meer ervaren docent hierin het kaf van het koren scheiden en hoe sluit je aan op de visie en werkwijze van de opleiding waar je onderwijs voor verzorgt?

Sommige opvattingen zijn gebaseerd op onderzoek, andere op ervaringen en een aantal staan nog steeds ter discussie of zijn min of meer achterhaald of uit de mode. Genuanceerd zorgvuldig kijken helpt je het kaf van het koren te scheiden en oog te houden voor de nuance, voor het juiste gebruik. Denk aan de leerstijltest van Kolb, die in de jaren negentig door iedereen in het onderwijs omarmd werd en vervolgens terzijde geschoven. Op de goede manier gebruikt kan deze nog zeer de moeite waard zijn en je helpen bij het kijken naar hoe studenten verschillend leren. Ook geldt dat voor de theorieën van Piaget: zijn theorie dat je als je iemand iets wilt aanleren het beste kunt beginnen met concrete voorbeelden, werkt. Dat is ook zo met de Roos van Leary, die terwijl wellicht niet alles in de theorie klopt, als werkmodel uitstekend te gebruiken is, om met studenten gedragsbeïnvloeding bij samenwerken te duiden en bespreekbaar te maken. Met Pedro de Bruyckere word je uitgedaagd als

geïnformeerde amateur of evidence-informed liefhebber te blijven zoeken naar een aanpak en methode die leidt tot beter leren. Het is daarbij van belang ook iets te weten over onderwijsconcepten die vaak sturend zijn bij de keuzes die worden gemaakt en de theorieën die men omarmt. In *Een geschiedenis van het onderwijs* in Nederland geeft Piet de Rooy hiervoor een heldere indeling. Hij onderscheidt 3 concepten en vraagt zich daarbij af of het zinvol is daarin een keuze te maken of dat goed onderwijs daarentegen juist gebaat is bij een compromis. Dat is een interessante vraag. Zou het niet veel meer om verschil in focus en accenten gaan, om meerstemmigheid, dan om een radicale keuze?

De 3 onderwijsconcepten zijn:

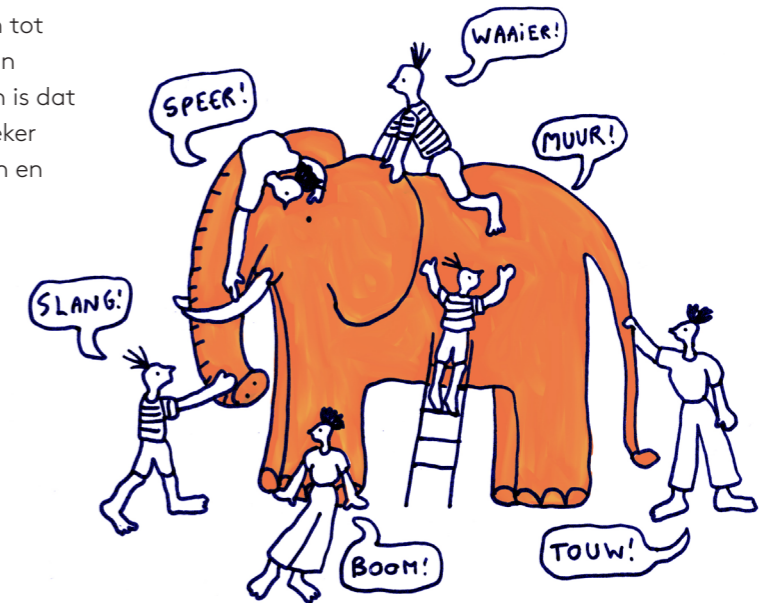
- 1 De klassieke traditie waar Bildung het doel is en de vorming tot zelfstandige, vrije en verantwoordelijke persoonlijkheden met gevoel voor eigen en andermans geschiedenis en cultuur centraal staat.
- 2 De rationele industriële samenleving, gericht op het aanleren van competenties voor terugkerende (kern) taken en werkmodellen.
- 3 De mentale flexibiliteit van een toenemende geïndividualiseerde maatschappij, waarbij 21st century skills centraal staan, met veel aandacht voor kritisch denken, creatief handelen, problemen oplossen en computational thinking.

Als je naar het curriculum van je eigen opleiding kijkt, zie je op welke manier bovenstaande onderwijsconcepten in jouw opleiding al dan niet een plaats krijgen. En hoe zit dat bij jou, je collega's en de studenten: welke onderwijsconcepten komen in jouw lessen aan bod?

Het is daarbij altijd belangrijk dat je als docent een voelsnaar ontwikkelt voor wat bewezen werkt en wat berust op opvattingen, posities innemen, aannames, meningen en modes: de zogenaamde OPA's (Opvattingen, Posities en Aannames) en OMA's (Opvattingen, Meningingen en Aannames). Zij kunnen namelijk ondermijnen en ineffectief zijn bij doceren en leren. Ook overtuigingen over maken, kunstenaars en creativiteit kunnen daarbij een rol spelen. Het onder de loep nemen van je eigen en andermans mythes en aannames over leren, onderwijs en maken, kunstenaars en creativiteit maakt je weerbaar voor nieuwe hypes en leidt vaak tot genuanceerder, open onderwijs. Onderwijs waarbij je jezelf, collega's en studenten uitdaagt om steeds opnieuw posities in te nemen, die bevestigd mogen worden en die gebaseerd zijn op bewezen inzichten. Het is goed om enerzijds wat basiskennis over onderwijs en leren tot je te nemen en anderzijds alert te zijn op hypes in aanpakken en methoden, waarvan niet bewezen is dat ze werken. Leren is een gecompliceerd proces, zeker in het kunstonderwijs en het begint bij studenten en docenten die elkaar 'echt zien en horen'.

Noem mij, bevestig mijn bestaan,
Laat mijn naam zijn als een keten.
Noem mij, noem mij, spreek mij aan,
o, noem mij bij mijn diepste naam.

Neeltje Maria Min

Je leert

- 1 zin en onzin over leren te scheiden.
- 2 je je eigen mythes en aannames te bevragen.
- 3 hoe je zinvol met een nieuwe goeroe of hype omgaat.

Werkmodellen

Opa en oma nemen stelling

Feiten op een rij

Balansgesprek

Opdrachten

Wat zijn jouw overtuigingen en aannames over leren en onderwijs?

Welke feiten maken bij jou het verschil?

Hoe voer jij een hype-bestendig onderwijsgesprek met jezelf?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Feit en fictie*

Al wat stukken uit het boek *Jongens zijn slimmer dan meisjes* gelezen?

Waar was je het meest door verrast of geraakt?

Speels en serieus

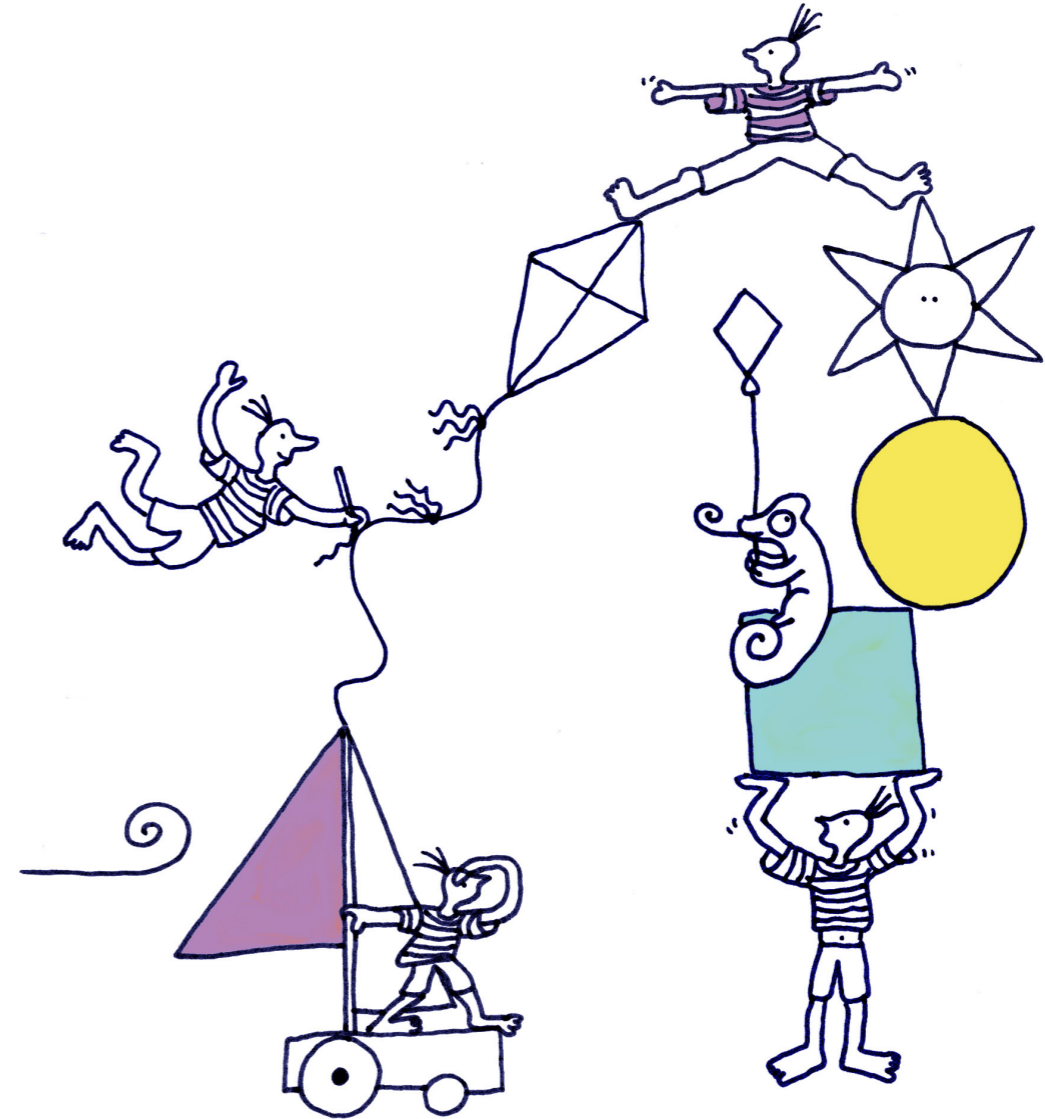
Hoe je serieus kunt spelen op schouders van reuzen

All the world's a stage and all the men and women merely players, zei William Shakespeare. Door theater, door spelen leer je jezelf en de ander kennen, in verschillende rollen te stappen en te relativeren. Je leert dat vrolijk en serieus hand in hand gaan en je leert patronen waarnemen. Rob Martens laat in *We moeten spelen zien dat leren, spel, creativiteit en kunst heel sterk samen oplopen*. Hij toont ons dat het geen tegengestelde zaken zijn, maar dat spel de motor onder leren is, de motor onder cultuurontwikkeling en misschien wel datgene wat ons als mens het meest karakteriseert.

HKU-docenten Imara Felkers en Eva den Heijer wijzen studenten en docenten via filosofie en gamedesign ook op het belang van spelen en dagen ze uit hun eigen interesses, liefdes en fascinaties al spelend zoveel mogelijk leidend te maken in hun werk en bij het maakproces. Daarbij verwijzen zij naar hoe we dit als kinderen ooit vanzelf konden en deden: we speelden spontaan en structuurloos. Met het ouder worden, komt regulering en verliezen of vergeten we vaak een deel van het spontane spelen, we passen ons aan. Zeker bij kunstonderwijs is het belangrijk, dat je studenten en docenten helpt opnieuw te spelen met vrijheid en regulering en hen te helpen dit ook op juiste waarde te schatten. Door studenten en docenten uit te nodigen via spel hun eigenheid in het werk en bij het maakproces vorm te geven, nodig je ze uit op hun eigen manier te spelen met de grenzen van vrijheid en vorm, van regulering en deregulering.

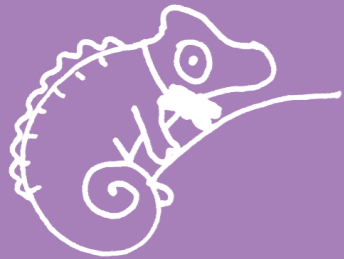
Als spelfilosoof maakt Imara Felkers daarbij gebruik van kinderverhalen, die ze filosofisch duidt om daarmee zowel studenten als docenten te laten ervaren dat je in spelen verschillende fasen kunt onderscheiden. Kaders en grenzen zijn daarbij noodzakelijke voorwaarden om tot creativiteit te komen en hierover met elkaar in gesprek te gaan. Juist omdat er vooraf vastgestelde kwalificaties zijn, kunnen je vaardigheden groeien en kun je je kwaliteiten beter laten zien. Anders gezegd: zo worden de esthetische en kwalitatieve waarden gemakkelijker bespreekbaar, overdraagbaar en deelbaar. We zien basaal kinderspel zich verenigen met ritme en harmonie.

Voor het beter leren kennen van je eigen ritme en harmonie kun je steun zoeken bij de stoïcijnse leer van Marcus Aurelius. Hij leert ons in zijn *Overpeinzingen* hoe belangrijk het is stil te staan bij je eigen leidend beginsel: hegemonikon of gids, waarin zintuiglijke waarneming, de gedachtewereld en de wereld van kennis één zijn. Je wordt uitgenodigd je eigen overpeinzingen te gebruiken als voedingsbodem voor je creativiteit en deze ook in te zetten in je docentschap, in de wetenschap dat vrijheid te allen tijde in je zelf zit: zowel in je rol als kunstenaar en ondernemer als in je rol als docent en dat het de kunst is steeds opnieuw jezelf en je rol te laten samenvallen.

Je leert

- 1 hoe je vanuit spel filosofie grip op spelen en leren krijgt.
- 2 hoe heldere spelregels helpen bij rolacceptatie.
- 3 hoe je creatieve processen kunt beoordelen (op waarde schatten).

Werkmodellen

Reuzenschouders

Jouw kompas

Spelend doceren

Spelend ontwerpen

Opdrachten

Van wie heb jij wat geleerd?

Wat bepaalt jouw docentenkoers?

Hoe bepalen mensbeelden jouw leren en doceren?

Hoe kun je je eigen spelregels meenemen in ontwerpen?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Speels en serieus*.

Wat betekent spelen voor jou en hoe geef je het in je docentenrollen vorm of wil je het vormgeven?

Ontwerpend leren en lerend ontwerpen

Hoe je vooraf, tijdens en na afloop leert en creëert

Grosso modo kun je zeggen dat het Nederlandse onderwijs vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw steeds meer aandacht is gaan besteden aan wat leren is en hoe je onderwijs zo kunt ontwerpen en uitvoeren, dat je de kans om bepaalde doelen te bereiken zo groot mogelijk maakt. En dat er wanneer je – waar nodig – samenhang creëert meer kans van slagen bestaat op het ontstaan van bepaald gewenst studiegedrag.

Zo ontwierp Leon van Gelder, één van de Nederlandse grondleggers van onderwijskunde in de jaren zeventig van de vorige eeuw het zogenoemde Didactische Analyse model (DA-model) voor docenten, waarin het cyclische proces van leren in 5 stappen wordt beschreven:

- 1 Wat wil je bereiken?
- 2 Wat weten, willen en kunnen deze studenten?
- 3 Welke leerstof en activiteiten pas je toe?
- 4 Hoe voer je het plan uit?
- 5 Zijn de doelen bereikt?

Hij heeft het model ontwikkeld om een didactische analyse te kunnen maken van een ontworpen les of training. Dit model kan je ook als docent helpen je onderwijs goed voor te bereiden, uit te voeren en aan het eind te kijken of het gelukt is.

Rond de eeuwwisseling kwamen John Biggs & Catherine Kim Chow Tang met het principe van Constructive Alignment (CA-model), waarin samenhang tussen de toetsen in een toetsprogramma, toetsvorm(en) en het daarbij aangeboden onderwijs

vanuit het didactisch concept en de onderwijsvisie van een gehele opleiding, meer met elkaar samengenomen werden. Zij focusten niet op de docent, maar op het studiegedrag dat je tijdens de opleiding wilt oproepen, opdat studenten het eindniveau bereiken.

Anno nu zie je ook meer en meer het 'Design Denken en Doen' in onderwijs haar plek vinden, vormgegeven in een canvas. In het Design Canvas (DC-model) zie je dat er ruimte wordt gecreëerd voor 'de dialoog' van studenten, docenten en werkvelden in samenhang met maatschappelijke ontwikkelingen.

3 ontwerpmodellen, die je ook kunt zien als fasen of onderdeel:

- DA-model: focus op wat je wilt bereiken, daarbij rekening houdend met de beginsituatie van studenten.
- CA-model: focus op studiegedrag dat je wilt oproepen door samenhang in toetsen en leren.
- DC-model: focus op ontwerpen van een 'sturende dialoog' en 'aangaan' van studenten.

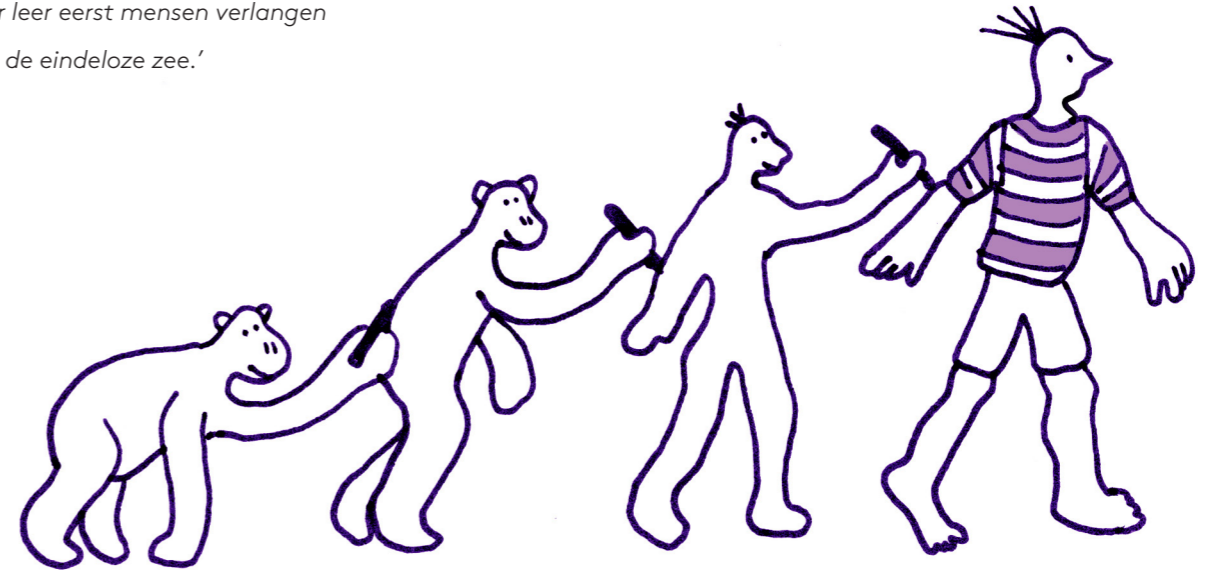
Wellicht leidt een van de drie of een mix tot jouw meest ideale onderwijsontwerp en past het binnen de opleiding waar je werkt. Bij ieder ontwerp is het belangrijk om de balans tussen ontwerp en vrije ruimte in de gaten te houden.

Ruimte waarbij in-het-moment-leren kan en mag ontstaan en waar voldoende aandacht is voor 'het echte aangaan van studenten'.

Wie kan dat mooier zeggen dan Antoine de Saint Exupery:

*Wanneer je een schip wilt bouwen,
breng dan geen mensen bijeen
om timmerhout te sjouwen
of te tekenen alleen.*

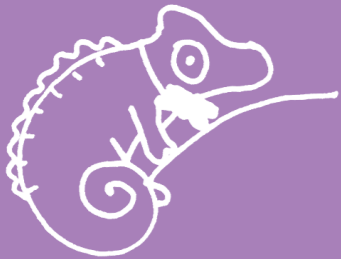
*Voorkom dat ze taken ontvangen,
deel evenmin plannen mee.
Maar leer eerst mensen verlangen
naar de eindeloze zee.'*

Je leert

- 1 hoe onderwijsontwerpen leren beïnvloeden.
- 2 welke perspectieven er in een onderwijsontwerp toe doen.
- 3 hoe je onderwijs ontwerpt en beoordeelt.

Werkmodellen

Wij-jij-ik-nu-ontwerp

Onder de loep

Canvas centraal

Curriculumkloof

Opdrachten

Welke onderwijsvragen staan bij jouw ontwerp centraal?

Wat zijn kwaliteiten van jouw onderwijsontwerp?

Welke mogelijkheden zie jij voor het ontwerpcanvas in je eigen onderwijs?

Hoe ervaar jij het curriculum van je opleiding?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Ontwerpend leren en lerend ontwerpen*.

Maak alleen of samen je eigen canvas.

Wat is voor jou hierbij belangrijk?

Elkaar echt verstaan en begrijpen

Ruimte en begrip voor het onbekende in de ander en jezelf

We zijn allemaal op zoek naar vormen van liefde, steun en verbondenheid, ook in ons professionele leven, zowel studenten als docenten. Tegelijkertijd is iedereen daar anders in. We hebben vaak verschillende gewoonten, achtergronden, behoeften en gevoeligheden. In een open wereld als de onze, vraagt dat van iedereen een bepaalde mate van (culturele) sensitiviteit en synergie. Zeker ook in het hoger onderwijs, waar studenten worden opgeleid die gaan helpen de wereld van morgen (verder) vorm te geven en voor wie diversiteit en het werken en samenwerken in multiculturele en interdisciplinaire teams een gegeven is, c.q. hoort te zijn.

Wat is culturele sensitiviteit en synergie?

Dat je cultuurverschillen herkent, erkent en er op een manier mee om weet te gaan, die andere manieren van denken en doen toelaten om vandaaruit samen tot keuzes te (kunnen) komen. Soms gaat dat vanzelf, soms moet je daar meer je best voor doen. Iedere cultuur kent zichtbare en tastbare zaken, normen en waarden en onzichtbare basiswaarden. Het zijn vaak vooral de onzichtbare basiswaarden die ertoe doen. Hoe creëer je genoeg ruimte om elkaar daarin te respecteren en samen tot resultaten te komen?

Er zijn verschillende benaderingen in het omgaan met een andere cultuur:

- Culturele vermijding
Je gaat de confrontatie uit de weg en je legt vanuit een professionele houding je eigen culturele manier van doen niet op aan anderen.
- Culturele dominantie
Je gedraagt je zoals vanzelfsprekend vanuit je eigen culturele achtergrond. Je neemt aan dat anderen zich daaraan aanpassen.
- Culturele aanpassing
Tegenover culturele dominantie. Je doet je best om te doen wat de anderen doen.
- Cultureel compromis
Je doet de helft van wat normaal is vanuit je eigen culturele achtergrond en geeft de helft daarvan op. De andere partij houdt ook de helft en geeft de andere helft op.
- Culturele synergie
Je ontwikkelt nieuwe manieren van werken. Je waardeert alle culturen in het leveren van hun eigen unieke bijdragen aan het creatiever en dynamischer maken van werk en leven. Je herkent culturele verschillen als bronnen van vernieuwing en groei.

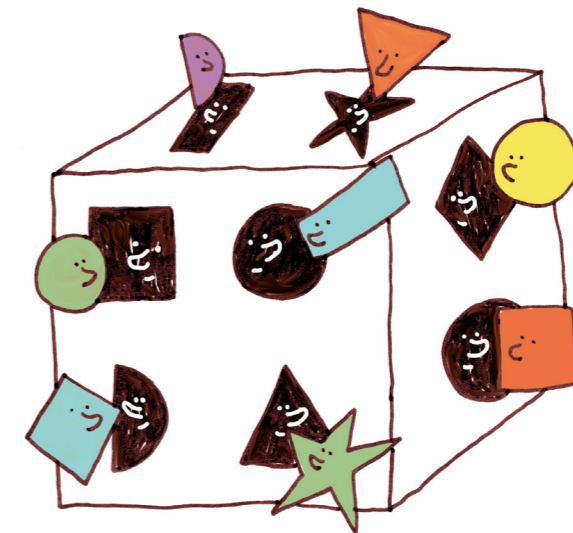
Culturele synergie bereik je niet vanzelf, je kunt het wel samen verder ontwikkelen, door allereerst situaties vanuit verschillende gezichtspunten te benaderen, elkaars basiswaarden te leren kennen en respecteren en ten slotte mee te nemen bij de uiteindelijke keuzes. Het begint met verschillen leren zien en benoemen: culturele patronen herkennen.

Geert Hofstede, nestor in vergelijkende cultuurstudies, onderscheidt een aantal culturele dimensies:

- 1 Machtsafstand hoog en laag
- 2 Individualisme en collectivisme
- 3 Masculiniteit en femininiteit
- 4 Onzekerheidsvermijding
- 5 Lange en korte termijngerichtheid
- 6 Hedonisme en soberheid
- 7 Gericht op verleden, heden en toekomst
- 8 Monochrome en polychrone tijdsbeleving (één en meer dingen tegelijk doen)
- 9 Neutrale en emotionele communicatie

Deze Hofstededimensies kunnen helpen om meer zicht te krijgen op de patronen die ons verschillend gesocialiseerd hebben en van invloed zijn op hoe we leren.

Het gaat om het creëren van een inclusief speelveld, waarin plaats is voor ieders manier van leren. Aminata Cairo heeft het over 'dominant en de ander' en over verbinden, met jezelf en met elkaar, juist ook vanuit die dominante positie, die we allemaal af en toe innemen. Wat je daarbij nodig hebt, is (faal)moed en de bereidheid om echt te luisteren en voelen. Houding en woordkeuze hebben impact op het al dan niet voeren van een open gesprek, waarin we van en met elkaar kunnen leren. Wellicht kan het creëren van een frictiepunt, het zogenoemde schuren, daar soms bij helpen.

Je leert

- 1 hoe je jouw eigen manier van communiceren duidt.
- 2 hoe je (culturele) verschillen bij studenten kunt zien en benoemen.
- 3 hoe je vanuit verschillende referentiekaders met en van elkaar kunt leren.

Werkmodellen

Jouw onderwijscultuurbril

Je eigen sensitiviteitspiegel

All-in begeleiden

Opdrachten

Hoe kunnen 'Hofstedeplusdimensies' je helpen om situaties en keuzes beter te plaatsen?

Hoe ga jij als docent met (culturele) verschillen om?

Hoe begeleid jij studenten met verschillende culturele achtergronden?

Werkblad

Deze pagina is voor jouw aantekeningen bij de overweging *Elkaar echt verstaan en begrijpen*.

Beschrijf of teken hier situaties uit je eigen onderwijspraktijk waar je graag met anderen over in gesprek wilt: hoe zie jij dit en hoe zou jij dit aanpakken? Dit kunnen zowel individuele als groepsgesprekken zijn.

Pas op de plaats en stap vooruit

Waarde van stilstaan, oogsten en weer doorgaan

Het afronden van deel B is een moment om stil te staan en achterom te kijken. Wat heb je afgelopen tijd gedaan en wat neem je mee als docent?

Hopelijk heb je de schoonheid van onderwijs verzorgen ervaren, is je liefde voor (kunst)onderwijs en studenten aangewakkerd en heb je genoeg zelfvertrouwen ontwikkeld om je verkregen inzichten en ervaringen in je eigen leren en doceren te blijven toepassen en verdiepen.

Manon de Ruiter typeert in haar boek *Liefde voor Leren* vijf verschillende manieren van leren en wijst erop dat iedereen in eerste instantie vaak een bepaalde voorkeur heeft:

- 1 Kunst afkijken: Je leert het liefst in de spanning van de praktijk. Je observeert anderen, analyseert wat bruikbaar is en past dat toe in je werk.
- 2 Participeren: Leren door te sparren met anderen. Hun reacties en ideeën voeden jouw leerproces.
- 3 Kennis verwerven: Je houdt van puntjes op de i, van dingen die stevigheid en onderbouwing hebben en van leren waarbij een expert kennis overdraagt.
- 4 Oefenen: Mensen die graag oefenen, maken het liefst kennis met iets nieuws in een veilige omgeving. Ze zijn niet bang om fouten te maken, want daar leren ze van.
- 5 Ontdekken: Je leert het liefst van het leven zelf. Door er zelf iets van te vinden - je staat graag zelf aan het roer.

Dit betekent dat het leren en ontwikkelen niet voor iedereen op dezelfde manier kan worden georganiseerd en gefaciliteerd. Al meanderend zul je steeds opnieuw een aantal afwegingen moeten maken:

- Wat weet en kan iemand al?
- Wat is ontwikkelbaar?
- Wat werkt (dus) wel en wat niet?

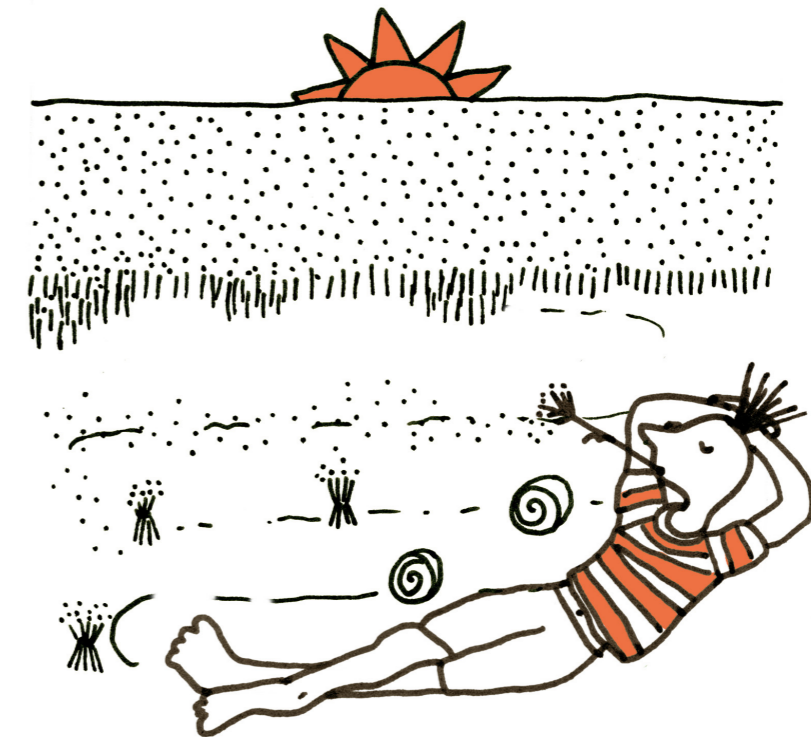
Vergeet daarbij niet dat veel leren vanzelf gaat, ook buiten het onderwijs om. Je kunt eigenlijk niet niet-leren. Uiteraard is er voor leren en professionaliseren ook inspanning en doorzettingsvermogen nodig. Zeker om bepaalde vaardigheden en inzichten te laten 'inslijpen' (het aanleren) en wellicht is er minstens zoveel lef en doorzettingsvermogen nodig voor het loslaten van bepaalde vaardigheden en inzichten (het afleren).

Het is daarom ook van groot belang met zorg en liefde goed on- en offlineonderwijs te ontwerpen en uit te voeren, samen met studenten, vanuit eigenheid in verbinding met het toekomstige werkveld en de maatschappij, waarin (sociale) duurzaamheid en technologie momenteel een grote rol spelen.

Onderwijs ontwerpen en daarbij voldoende ruimte laten voor wat is en zich wil ontwikkelen. Dat vraagt werken op de grens van het organiseerbare. Het lijkt soms een paradox, zegt ook organisatiefilosoof Mieke Moor in *Tussen de regels*, maar al meanderend kan het ook juist een uitdaging zijn om in het (kunst)onderwijs steeds maar weer voldoende ruimte te blijven creëren voor het wezenlijke, voor dat waar het om gaat.

De Franse spelfilosoof Roger Caillios krijgt het laatste woord: *het disciplineren van uitbundige energie heeft een verrijkend effect. Het is juist ook de ogenschijnlijke paradox die ons vormt en die we keer op keer vormgeven, zowel in de kunsten als in het onderwijs.*

Tijd om je opbrengst te oogsten en het afronden van *De kunst van meanderen* voor jezelf en met elkaar te vieren.

Je leert

1 over de waarde van samen oogsten, vieren en doorgaan.

Werkmodellen

Opdrachten

Eigen oogst

Wat heeft je onderzoek en ontwerp opgeleverd?

Onderwijsbijdrage

Hoe komt jouw ontwerponderzoek het onderwijs ten goede?

Docententrots

Hoe sta jij stil bij je bereikte resultaat?

Waar sta je nu?

Je staat op het punt deel B van *De kunst van meanderen* af te ronden. Tijd om (even) stil te staan, terug te kijken vooruit te blikken en je meandertocht goed af te ronden.

De leeruitkomsten van deel B zijn:

Professionaliseren

- Je geeft op een adequate en persoonlijke manier vorm aan je rol als docent en kunt aangeven hoe er een wisselwerking is tussen je rol als docent en je andere (professionele) rollen.
- Je drukt je, in teamverband en daarbuiten, helder en open uit over je persoonlijke professionaliseringsvraagstuk en durft je onzekerheid (daarin) te laten zien en/of bespreekbaar te maken.

Ontwerpen

- Je creëert (samen) onderwijs vanuit jouw eigenheid en expertise, die aansluit bij de pedagogische en didactische visie van de opleiding.
- Je betreft collega's, studenten en andere belanghebbenden binnen en buiten de opleiding bij het (her)ontwerpen van het onderwijs.

Reflecteer (hiernaast) aan hand van concrete voorbeelden op de leeruitkomsten *professionaliseren* en *ontwerpen*.

Samen met de leeruitkomsten *beoordelen*, *doceren* en *begeleiden* uit deel A vormen zij de basis voor doceren in het (kunst-)hbo of ander onderwijs.

Fundamenten onder meanderen

Over de ontwerpprincipes en achtergronden van de 12 overwegingen

Vooraf

In *Fundamenten onder meanderen* wordt beschreven welke uitgangspunten en bijbehorende ontwerp-principes bij *De kunst van meanderen* leidend zijn en welke ontwerp- en ontstaansgeschiedenis eraan ten grondslag ligt.

De 'methode' van 12 overwegingen voor (kunst-) hbo-docenten om leren te bevorderen wil geen methode zijn, maar een aanjager voor artistiek en creatief professioneel denken, handelen en reflecteren door en voor docenten in het (kunst-)hbo.

Zij kwam tot stand door 25 jaar trainen en onderzoekend ontwerpen, waarin drie verschillende fasen van ontwerponderzoek te onderscheiden zijn, te weten:

- 1 *onderzoek-voor*, ontwerpen en ontwikkelen van praktijkgereedschap (onderwijskundige en pedagogisch-didactische werkmodellen en opdrachten).
- 2 *onderzoek-tijdens*, wat werkt wel/niet, wat schiet door, schiet tekort, pakt zaken te expliciet op en/of laat dingen liggen. Hierbij zijn de keuzes en het handelen-in-het-moment doordrenkt met ervaringen, geschiedenissen, opvattingen en theorie.
- 3 *onderzoek-na (ar)*, evaluaties en gesprekken tijdens en na afloop van de cursussen, waarin reflectie op wat grotere onderdelen, zoals bepaalde thema's en overwegingen, en het totaal van de methode centraal staan.

Deze driedeling, hier toegepast op (kunst)onderwijsonderzoek, is gebaseerd op de driedeling die Henk Borgdorff in 2006 introduceerde, als variant op Fraylings driedeling in *'research-for-into-and-through-art'*.

Uitgangspunten en ontwerpprincipes

De kunst van meanderen is een integrale 'methode' voor het professionaliseren van docenten binnen het (kunst-)hbo. Docenten worden als collega's aangesproken op hun eigen professionaliteit als maker, kunstenaar, onderzoeker of ondernemer en worden uitgenodigd deze in het onderwijs te verbinden met hun (beginnend) docentschap. Zij worden daarbij gevraagd op een open en veilige manier te meanderen binnen 12 overwegingen rondom onderwijs en leren, gestoeld op eerdere kennis en kunde van collega's. De vijftig verschillende werkmodellen zijn bedoeld, daar waar nodig of wenselijk, het denken en doen van docenten te ondersteunen, uit te breiden en/of te verdiepen. Docenten worden door de eraan verbonden opdrachten uitgenodigd vanuit hun eigen (professionele) werelden hun pedagogisch-didactisch handelingsrepertoire als docent te verbreden en/of te verdiepen.

De poëtische uitspraken in *De kunst van meanderen* fungeren als voornaamste inspiratiebronnen voor de verschillende uitgangspunten en haar ondersteunende ontwerpprincipes. Zij geven deels met elkaar richting en ruimte aan de totaalmethode (inleidende hoofdstukken, 12 overwegingen en 50 werkmodellen) en zijn deels apart, in meerdere of mindere mate, verbonden met de verschillende overwegingen.

Achtereenvolgens worden hieronder eerst de (poëtische) uitgangspunten op een rijtje gezet om daarna ieder uitgangspunt apart toe te lichten en te ondersteunen door ontwerpprincipes, die worden verbonden met de afzonderlijke inleidende hoofdstukken en verschillende overwegingen waarvoor zij inhoudelijk leidend zijn.

Uitgangspunt I

(Kunst)docenten maken (binnen de context van hun opleiding) pedagogisch-didactische keuzes en durven daarbij ook weer student te zijn.

Er is geen weg naar goed onderwijs, goed onderwijs is de weg
(geïnspireerd op Mahatma Gandhi)

Uitgangspunt V

Het onder de loep nemen van (je eigen en ander's) mythes en aannames over leren en doceren maakt open, weerbaar en leidt tot eerlijk onderwijs en leren.

Overtuigd zijn van een zekerheid is een onmiskenbaar teken van dwaasheid en van uiterste onzekerheid
(Michel de Montaigne)

Uitgangspunt II

Het speelveld wordt bepaald door deels aangereikte en deels zelf bepaalde kaders met voldoende structuur en vrije ruimte.

Binnen de perken zijn de mogelijkheden even onbeperkt als daarbuiten
(Jules Deelder)

Uitgangspunt VI

Docenten worden uitgenodigd iedere dag hun eigen beste (docenten)zelf van die dag te zijn, binnen de (onderwijs)situatie van het moment.

Tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren, en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren, en die des avonds komt, wanner men slapen gaat
(Willem Elsschot)

Uitgangspunt III

Docenten leren alleen en samen (met collega's en studenten) door ervaringen uit te wisselen, 'in elkaars keuken te kijken' en daarop (samen) te reflecteren.

Je kunt niet iemand in je eentje zijn, je bent altijd iemand in verhouding tot de ander
(Paul Verhaeghe)

Uitgangspunt VII

Docenten leren hun eigen creativiteit in te zetten bij het ontwerpen en verzorgen van hun onderwijs en blijven spelen en experimenteren.

Je gaat je lesgeven bekijken als een scheppende activiteit, waar jij vorm aan kunt geven op jouw manier
(Til Groenendijk)

Uitgangspunt IV

Doceren betekent verschillende rollen omarmen en er (serieus spelend) tussen leren schakelen.

Gij hebt dit masker nu eenmaal aangenomen nu moet gij ook uw rol spelen
(Seneca)

Uitgangspunt VIII

Docenten worden uitgedaagd hun lerende en reflecterende (docent-maker) zelf in te zetten: om beter te worden, nieuwe dingen te leren en om hun beste (professionele) zelf te ontmoeten en in te zetten bij onderwijs en leren.

We kunnen elkaar begrijpen, maar verklaren kan iedereen alleen zichzelf
(Herman Hesse)

Toelichting bij Uitgangspunt I

De kunst van meanderen helpt door haar opzet met overwegingen en aanpak met werkmodellen en opdrachten docenten te leren kiezen uit een melange aan leertheorieën, die sinds vorige eeuw in het Nederlandse onderwijsveld opkomen. De vijf meest dominante leertheorieën zijn alle vijf binnen bepaalde contexten meer of minder bruikbaar en helpen docenten (en studenten) bij het bepalen van de focus bij leren. De leertheorieën zijn samen te vatten in: oefen-oefen-oefen (behaviorisme), kennis-kennis-kennis (cognitivism), reflecteren-reflecteren-reflecteren (constructivisme), maken-maken-maken (constructionisme) en netwerken-netwerken-netwerken (connectivisme). De keuze van *wat wanneer en hoe* is afhankelijk van opleidingsvisie, eigen visie, doel/bedoeling, student, groepsgrootte en tijd. Vaak is een combinatie van manieren van werken en voldoende afwisseling het meest effectief.

Ontwerpprincipes:

- De kunst van meanderen creëert een leerrijke leeromgeving die docenten uitnodigt en kadert. Zij maakt daarbij gebruik van de 5 hbo-kwalificaties en maakt met 12 overwegingen het gehele gebied van docentschap in het hoger (kunst)onderwijs bespreekbaar.
- Zij ontwerpt een rijke leeromgeving en laat daarin genoeg vrije ruimte voor docenten zelf om individueel en samen (met studenten en docenten) steeds opnieuw goed (kunst)onderwijs te verzorgen en te ervaren.

Deze ontwerpprincipes liggen aan de basis van het inleidende hoofdstuk *De kunst van meanderen, Over doceren, leren en reflecteren vanuit eigenheid in context*.

Toelichting bij Uitgangspunt II

De kunst van meanderen be vraagt de schijnbare paradox van (vooraf) lineair doelgericht denken en handelen (structuur) en het doen in het hier-en-nu vanuit onderliggende (al dan niet impliciet of expliciete) waarden (vrije ruimte). Zowel bij docentschap als bij creatief makerschap zijn in beide situaties subjectieve ervaringen, ambities en dialoog regelmatig in (schurend) gesprek met planbaarheid, beheersbaarheid en te realiseren einddoelen; tegelijkertijd zijn beide nodig om binnen een bepaalde tijd tot resultaten te komen. Doordat docenten hun eigen toets- en beoordelingspraktijk nauwkeurig onder de loep nemen, wordt het zogenoemde 'geeltje-blauwtje' iets van henzelf. Ze leren dat zowel vooraf door de opleiding geformuleerde leeruitkomsten, als leeruitkomsten die studenten tijdens een periode zelf, of samen met docenten formuleren, beide bij het beoordelen (en begeleiden) vragen om professioneel wikken en wegen van proces, procedure, product en reflectie.

Ontwerpprincipes:

- Toon de docent-maker eerder en elders verworven kennis en kunde over 'leren' uit de pedagogiek en didactiek, waar zij wel/niet gebruik van kunnen maken.
- Creëer een veilige, prettige en heldere start voor ieders eigen meandertocht, waarin makers hun eigen professionaliteit verbinden aan docentschap.

Deze ontwerpprincipes liggen aan de basis van het inleidende hoofdstuk *Dans van rust, ruimte, ritme, rollen en regels, Over geschreven en ongeschreven regels van de ander en jezelf* en zijn verder uitgewerkt in overweging 2 *Eind voor ogen en vrije val, over hoe je doelgericht en onbepaald beoordeelt*.

Toelichting bij uitgangspunt III

De kunst van meanderen helpt docenten elkaars docentschap waarachtig waar te nemen, dus zonder (voor)oordelen. Door lessen van en bij elkaar zo waar te nemen en zelf zo ook te worden waargenomen, leren docenten open naar verschillende patronen in lesgeven te kijken en zien ze ook verschillende effecten op studenten. Ze worden op deze manier geconfronteerd met een variatie aan mogelijke werkwijzen. Zo leren ze kijkend en luisterend waar te nemen en op hun eigen en elkaars professionaliteit als docent te reflecteren en hun doceerstijlen uit te breiden. Het iets meer 'uitgezoomd' naar hun eigen en elkaars professionele leren en doceren kijken, helpt docenten 'meesterschap en kwetsbaarheid' bespreekbaar te maken en nodigt anderen, studenten en collega's uit hetzelfde te doen.

Ontwerpprincipes:

- Help docenten het doceren aan zichzelf en elkaar zichtbaar, deelbaar en bespreekbaar te maken, ook met studenten.
- Zorg ervoor dat docenten (en studenten) mede-eigenaar van bijeenkomsten kunnen worden en creëer samen voldoende rust, ruimte, ritme, rollen en regels. Spiegel deze mede-eigenaarswerkwijze voor hun eigen onderwijspraktijk.

Deze ontwerpprincipes komen aan bod in overweging 1 *Ken jezelf en de ander, over hoe je jezelf en elkaar inspireert en motiveert*, overweging 4 *Samen en alleen over hoe je samenwerkt met ruimte voor ieders talent* en overweging 11 *Elkaar echt verstaan en begrijpen, over ruimte en begrip voor het onbekende in de ander en jezelf*.

Toelichting bij uitgangspunt IV

De kunst van meanderen helpt docenten de verschillende (deel)rollen van docent en maker te omarmen. Rollen die vaak wat op te rekken zijn en die ook altijd een element van wederkerigheid in zich hebben. Die wederkerigheid zit ook in docenten als vakmatig rolmodel en studenten (makers) als rolmodel-in-wording, met soms andere oriëntaties en/of meer talent. Leeftijd en levenservaring zorgen enerzijds vaak voor meer inzicht en overzicht. Anderzijds is er de wet van de remmende voorsprong en het trager adapteren van nieuwe ontwikkelingen. Respect voor wederkerigheid maakt dat docenten en studenten met elkaar in dialoog gaan en dat er van elkaar geleerd wordt vanuit verschillende en wisselende rollen.

Ontwerpprincipes:

- Leer docenten werken met helder gedefinieerde rolverschillen, zoals beoordelen, begeleiden en rolmodel als maker.
- Zorg voor een veilig leerklimaat waarin docenten zich uitgenodigd voelen te gaan experimenteren met verschillende rollen en mogelijke rolparadoxen en nodig ze uit dit ook met hun studenten te doen.

Deze ontwerpprincipes komen aan bod in overweging 3 *Rolmodel en begeleider, over hoe je schakelt tussen je rollen als docent*.

Toelichting bij uitgangspunt V

Autonomie, flexibiliteit, werkplaatsleren, spelend leren, diversiteit en differentiëren. Achter deze begrippen zitten opvattingen over leren, onderwijs en de rol van docent-makers. Soms lijken deze opvattingen de waarheid, zitten ze min of meer in beton gegoten en zijn ze nauwelijks te bevragen. De kunst van meanderen helpt docenten soms onvermoede, impliciete keuzes en aannames te expliciteren en creëert ruimten waarin het durven (laten) bevragen over werk, werkwijze en visies gewoon wordt. Dat doet zij ook door de fluisterende professional ('natuurlijk doe je dat zo') uit te nodigen zich te laten horen en zijn vanzelfsprekende werkwijze overdraagbaar te maken voor studenten en andere docenten.

Ontwerpprincipes:

- Stimuleer docenten eigen en elkaars opvattingen, posities en aannames te (blijven) bevragen en deze indien nodig of wenselijk aan te passen.
- Zoek een leerklimaat, werkmodellen en opdrachten waardoor docenten in een veilige omgeving leren te blijven experimenteren met verschillende werkwijzen en methodes die leiden tot blijvende aandacht voor leerprocessen.

Deze ontwerpprincipes leiden tot overweging 8 *Feit en Fictie, over wat klopt en wat op aannames berust.*

Toelichting bij uitgangspunt VI

De kunst van meanderen helpt docent-makers zoeken naar hun eigen professionele fundament en een planmatige werkwijze die daarbij past, waardoor zij dromen in daden weten om te zetten. Die werkwijze helpt studenten ook om op zoek te gaan naar hun eigen professionaliteit en hun eigen planmatige manier om dromen om te zetten in daden. Voor het benadrukken van het belang van een planmatige aanpak vindt zij onder andere steun bij Marli Huijer. In haar in 2013 verschenen boek *Discipline: overleven* in overvloed laat zij zien dat de Nederlandse samenleving, lees ook het (kunst-)hbo, na de-disciplineren, digitalisering en doe-denk-wat-je-wil vanuit een soms impliciet verlangen naar structuur en innerlijke rust op zoek is naar hedendaagse regels, ritme en resonantie van hun eigen en elkaars stem.

Ontwerpprincipes:

- Maak werkmodellen en opdrachten die docenten helpen (groot) te dromen en deze dromen om te zetten in (kleine) concrete plannen en producten.
- Help docenten de schuring, die ze als maker vaak juist opzoeken en waarbij de frustratiefase als een leerzame fase in de ontwikkeling wordt gezien, ook in het onderwijs te omarmen.

Deze ontwerpprincipes zijn verder uitgewerkt in overweging 5 *Op waarde schatten en zeker weten, over hoe je als docent naar jezelf en naar werk van studenten kijkt* en overweging 7 *Droom en daad, over waar je nu staat als docent en wat je verder wilt leren.*

Toelichting bij uitgangspunt VII

De kunst van meanderen laat docenten zien dat leren, spel, creativiteit en kunst samen oplopen. Zij daagt docent-makers uit hun eigen interesses, liefdes en fascinaties zoveel mogelijk leidend te maken bij lesgeven en collega's en studenten uit te nodigen dit ook te doen. Zo leren ze met elkaar binnen de opleiding te spelen met de grenzen van vrijheid en vorm, van regulering en deregulering en leren ze met elkaar verschillende fasen in spelen, c.q. leren onderscheiden. Ook krijgen ze daardoor meer grip op verschillende vormtalen en hoe je onderwijs, afhankelijk van je doel en bedoeling, op verschillende manieren kunt ontwerpen.

Ontwerpprincipes:

- Zorg voor voldoende 'opdrachten en werkmodellen' die docenten (gekaderd) uitdagen hun eigenheid en werkwijze als maker in te zetten in het (kunst)onderwijs en ze aanzetten tot spelen en experimenteren.
- Help docenten spiegels voor te houden waardoor ze analogieën gaan zien, verschillende rollen omarmen als docent-maker, vaktalen verbinden en weer student willen zijn.

Deze ontwerpprincipes worden verder uitgewerkt in overweging 9 *Speels en serieus en overweging, over hoe je serieus kunt spelen op schouders van reuzen* en 10 *Ontwerpend leren en lerend ontwerpen, over hoe je vooraf, tijdens en na afloop leert en creëert.*

Toelichting bij uitgangspunt VIII

De kunst van meanderen helpt docenten de drie fasen van creatieve intelligentie en professioneel reflecteren toe te passen op hun eigen reflecterend leren als docent-maker, te weten verbeterend leren (leren op het niveau van regels, resultaten en concrete verbeteringen), nieuw leren (leren op het niveau van inzichten, resultaten en vernieuwing, en eigen leren (leren door nieuwe inzichten en ontwikkelingen). Het gaat daarbij enerzijds over aanleren 'het van buiten naar binnen leren', en anderzijds, zeker ook in het kunstonderwijs, over 'afleren'. Denk aan blokkadegedrag dat wordt erkend, herkend en zo mogelijk en/of wenselijk losgelaten, omgevormd of gedeblokkeerd. Docenten leren hun eigen patronen herkennen en kunnen hierop reflecteren en acteren door het eerlijke gesprek dat ze met zichzelf en elkaar voeren.

Ontwerpprincipes:

- Help docenten leren hun eigen professionaliteit als maker-docent te verzorgen door op verschillende manieren en niveaus te reflecteren.
- Leer ze de waarde van 'pas op de plaats, oogsten, vieren en weer doorgaan' die ze vaak kennen als 'maker' ook in het onderwijs in te zetten.

Dit uitgangspunt komt aan bod in overweging 6 *Delen en alleen staan, over hoe je tussentijds oogst, achteromkijkt en vooruitgaat* en overweging 12 *Pas op de plaats en stap vooruit, over waarde van stilstaan, oogsten en weer doorgaan.*

Ontwerp- en ontstaansgeschiedenis

We gaan terug naar 1987, het jaar waarin HKU ontstond en beschrijven in een aantal stappen de ontwerp- en ontstaansgeschiedenis van *De kunst van meanderen, 12 overwegingen voor (kunst-) hbo-docenten om leren te bevorderen*. De stappen laten zien hoe verschillende contexten van de maatschappelijke ontwikkelingen door de tijd heen, vragen van docenten en voortschrijdende inzichten van invloed zijn (geweest) op de ontwerpkeuzes.

Stap 1

HKU is goed bezig

De in 1987 ontstane HKU, die zich alras uitbreidt met een aantal nieuwe opleidingen, waar veelal zzp-kunstenaars lessen voor verzorgen, wil na een aantal jaren kunstenaars-docenten de mogelijkheid bieden zich als docent te professionaliseren. Zo ontwikkelt de HKU-BDB zich en verschijnen er vanuit het HKU Bureau Onderwijs Onderzoek en Kwaliteitszorg in 2004 *Een, twee, drie, vier, vijf onderwijsvormen in het kunstonderwijs, over mogelijke verschillende didactische onderwijsvormen* en in 2005 *Je bent goed bezig, Toetsen en beoordelen in het kunstonderwijs over beoordelen van competentiegericht kunstonderwijs*. Tot die tijd wordt er in het gehele hoger onderwijs en ook zeker binnen het hoger kunstonderwijs niet zoveel waarde gehecht aan gediplomeerde docenten. Werkervaring en bekendheid in het werkveld worden belangrijker gevonden voor (effectief en creatief) leren dan pedagogisch en didactisch handelen. Ontheffing krijgen is eenvoudig. Toch hecht HKU ook waarde aan het aanbieden van een cursus didactiek, die (passende bij de jaren

90, de tijd van schaalvergroting in het onderwijs, bij hogescholen, ook bij HKU) in eerste instantie modulair wordt opgezet, waardoor deelnemers zelf kunnen kiezen de cursus in een keer te doen, over een aantal jaren te verdelen, of een eigen selectie naar behoefte kunnen maken.

Stap 2

Eigen bevoegdheid BDB

HKU verzorgt en certificeert vanaf 2005 haar eigen BDB-trajecten volgens de voorwaarden van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). In eerste instantie bedoeld voor HKU-docenten die deze didactische cursus willen volgen. In 2009 komt er een CvB-besluit waarin staat dat alle HKU docenten binnen een jaar didactisch bevoegd moeten zijn of worden. Dat past in de landelijke trend: er wordt binnen het hoger beroepsonderwijs steeds meer belang gehecht aan docentvaardigheden. Om bekwame en ervaren (minstens 4 jaar) docenten versneld bevoegd te maken, wordt naast de didactische cursus een digitaal portfolio-traject ontwikkeld. Ook wordt modulaire opzet van de BDB deels losgelaten omdat er behoefte is aan meer van elkaar leren als groep. De bijeenkomsten begonnen vanaf die tijd met een vorm van intervisie, waarin de deelnemende docenten met elkaar casuïstiek bespraken en de deelnemers volgden de gehele cursus binnen 1 jaar.

Stap 3

Landelijke wederzijdse erkenning BDB

In 2013 stelt de Vereniging Hogescholen een protocol op dat voorziet in de wederzijdse erkenning van de professionaliseringsarrangementen voor

hogeschooldocenten. In de bijlage van het protocol is beschreven aan welke kenmerken een BDB-traject dient te voldoen en waar ruimte is voor differentiatie en profilering. Er wordt tevens een peerreviewcultuur opgezet. HKU, AHK en WDK en St. Joost besloten als kunsthogescholen in 2019 met elkaar peerbijeenkomsten te organiseren.

Stap 4

HKU BDB 'waaiert' uit

Vanaf 2014 verzorgt HKU de BDB voor KABK en ArtEZ. Deze enorme groei van het aantal trajecten leidde tot een groter team met nieuwe trainers (onderwijskundige kunstenaars, tevens oud-studenten en dus bekend met de rol van student, docent en/of studieleader op HKU). Ook zien en horen de trainers door ervaring en samenwerken steeds beter wat kunstdocenten nodig hebben en hoe divers dat is, kan zijn en tegelijkertijd zit er veel eenheid in hun pedagogisch-didactische vragen. Deze vragen zijn omgezet in 50 werkmodellen met opdrachten.

Stap 5

Focus op toetsen en beoordelen

In 2016 is er veel aandacht voor toetsen en beoordelen in het hoger (kunst)onderwijs. Door *Vreemde ogen dwingen* gaat het gehele hoger onderwijs met toetsen en beoordelen aan de slag. Op alle HKU-opleidingen wordt onderzocht hoe het met de kwaliteit van toetsen en beoordelen is gesteld, komen er HKU-brede richtlijnen en worden er nieuwe examencommissies in het zadel gehesen en geschoold. Ook worden er aparte cursussen Basis Kwalificatie Examinering, ontwikkeld door het bestaande BDB-team met een externe onderwijskundige. Tegelijkertijd zoeken

de kunsten landelijk naar steun in het meer naar buiten brengen van een eigen stem. Een aantal kunsthogescholen heeft, geïnspireerd en gesterkt door o.a. Dominique Sluijsmans' visie op het belang van een goede feedbackcultuur, een extra eigen pagina toegevoegd aan *Vreemde ogen dwingen*, met meer aandacht voor de manier van beoordelen binnen de kunsten, waarbij (persoonlijke) feedback vaak een belangrijke rol speelt.

Het gesprek hierover werd mede aangewakkerd door de Basis Kwalificatie Examinering. Daarin werd in eerste instantie vrij 'blauw' gevraagd toetscriteria en dergelijke vooraf te formuleren en te toetsen of studenten die gehaald hadden. Er is toen gekeken hoe deze externe eisen zinvol te vertalen waren naar (kunst)onderwijs en konden aansluiten bij de werkwijze van makers en de heersende integrale beoordelingscultuur binnen vele (kunst)opleidingen.

Stap 6

Integrale aanpak BDB-deel A en B

In 2017 krijgt het BDB-team vanuit het toenmalige HKU Expertisecentrum Educatie een ontwikkelopdracht om o.a. de opzet meer expliciet te maken, gemakkelijker overdraagbaar en meer zelfsturend. Zij krijgt de vraag mee om te kijken of BKE meer geïntegreerd kon worden aangeboden. Een team van vijf collega's, met een achtergrond als kunstenaar, onderwijskundige en/of docent creëerde een aanpak waarbij het spelend leren en experimenteren met Beoordelen, Doceren en Begeleiden op eigen werkplek werd geborgd. Het team kiest voor een integrale aanpak BDB/BKE, vanuit de overtuiging dat toetsen en leren onlosmakelijk verbonden zijn. BDB wordt in deel A en deel B verdeeld. Deel A is BKE-plus, dus daar komen Beoordelen, Doceren en

Begeleiden aan bod en in deel B is meer aandacht voor Ontwerpen en Professionaliseren. Mede doordat er ook door HKU-trainingen bij KABK en ArtEZ worden verzorgd, is er een rijke leer- en experimenteeromgeving en kan er volop gereflecteerd worden op wat maakt dat iets goed of minder goed werkt en hoe dat door omstandigheden beïnvloed wordt.

Stap 7

Van aanpak naar 'methode'

De aanpak van HKU-BDB groeit, mede door het vertrek van twee senioren, in het studiejaar 2019-2020, uit van een jarenlange goedwerkende praktijk met een jaarlijkse aangepaste modulewijzer tot de zogenoemde meanderbox. In september 2020 verschijnt de eerste versie van *De kunst van meanderen, 12 overwegingen voor (kunst-)hbo-docenten om leren te bevorderen*. Deze wordt gebruikt als basis voor de huidige HKU-BDB.

Stap 8

De 'methode' onderzocht

25 jaar trainen en onderzoeken-voor (ontwerpen en ontwikkelen), onderzoeken-tijdens (wat werkt wel/niet, wat schiet door, schiet tekort, pakt zaken te expliciet op en laat dingen liggen bij het uitvoeren), door het gesprek en tussentijdse evaluaties met deelnemende docenten en onderzoeken-achteraf (evaluaties na afloop van de cursussen). Vervolgens is *De kunst van meanderen* driemaal getest en uitgebreid gereviewd door een groot aantal ontwerpers, onderwijskundigen en kwaliteitszorgmedewerkers, binnen en buiten HKU en eind 2021 door HKU-press als meanderbox en het meanderboekje uitgegeven,

met een link naar de 50 digitale werkvormen en opdrachten (www.hku.nl/hkupress). Een 'methode' die (kunst)docenten uitdaagt om eigen eerder en elders verworven expertise te verbinden aan het docentschap en samen met collega's en studenten in de context van een opleiding, deze te blijven verdiepen en verbreden.

12 tips die docenten 'meanderend' houden:

- 1 Geef les en kijk bij collega's
- 2 Vergroot je kennis over leren en omarm het basisjargon
- 3 Stel vragen aan jezelf en elkaar
- 4 Leer en werk alleen en samen
- 5 Experimenteer, snuffel en (ver)dwaal
- 6 Reflecteer op wat je doet
- 7 Blijf groot dromen en (klein) doen
- 8 Gebruik je voelsnaar voor feit en fictie
- 9 Stop nooit met spelen
- 10 Zie lesgeven als een scheppende activiteit
- 11 Blijf nieuwsgierig naar de ander en het andere
- 12 Durf ook stil te staan en het (even) niet te weten

Bronnen

M

Lionni, Leo, *Blauwtje en Geeltje* (1970), Uitgeverij Ankh-Hermes bv, Deventer

Akker, Jan van den (2003), *Curriculum perspectives: an introduction*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht

D

Huijjer, Marli (2013), *Discipline: overleven in overvloed*, Boom, Amsterdam

Katie, Byron (2017), *Vier vragen die je leven veranderen*, Meulenhoff Boekery B.V., Amsterdam

1

Biesta, Gert (2017), *Door kunst onderwezen willen worden*, ArtEZ Press, Arnhem

Rosmalen, Bart (2016), *Muzische professionalisering. Publieke waarden in professioneel handelen*, Uitgeverij IJzer, Deventer

Ryan, Richard M and Edward L Deci (2018), *The Self Determination Theory, Basis Psychological needs in Motivation, Development, and Wellness*, Guilford Publications.

Slooter, Martie (2018), *De zes rollen van de leraar, Handboek voor effectief lesgeven*, Uitgeverij Pica, Huizen

Coppens, Henriette (2002), *Training Teachers' Behaviour*, <https://doi.org/10.1080/1356978022000007974>

2

Sluysmans, Dominique en Mien Segers (2016), *Toetsrevolutie, naar een feedbackcultuur in de voortgezet onderwijs*, Uitgeverij Phronese, Culemborg

Bie, Dick de en Jaap J Gerritse (1999), *Onderwijs als opdracht, overwegingen en praktische suggesties voor een ontschooling van het hoger onderwijs*, Bohn Stafleu van Loghum, Houten

3

Graswinkel, Anne, Jeffrey Deelman e.a. (2018), *De kunst van het verdwalen*, Van der Eems, Easterein.

Ruijters, Manon en Robert-Jan Simons (2012), *Canon van het leren, 50 concepten en hun grondleggers*, Boom uitgevers, Amsterdam

Smit, C.A. (1996), *Tacit Knowledge*. In: *Capita Selecta*, aflevering 26

Brekelmans, Mieke (2017), *Docent is rolmodel voor leerlingen*

Jensen, Stine (2021), *Faalmoed en andere filosofische overdenkingen*, Pepper Books

4

Vroeman, Martijn (2009), *Teams op vleugels, Gids voor geïnspireerd samenwerken*, Boom, Amsterdam

Stevens, Luc (2004-heden), *CAR-model*

Lenconi, Patrick (2002), *De 5 frustraties van teamwork, hoe je ervoor zorgt dat samenwerken leuk blijft*, Business Contact, Amsterdam

5

Bennemar, Karim, *Dasarts-feedback*, <https://www.musework.nl/nl/page/491/dasarts-feedback>

Lehman, Liz, *Critical-Response-Process*, <https://lizlerman.com/critical-response-process>

Klatser, Robert (2015), *Beoordelen in het kunstonderwijs; fingerspizengefühl, gutfeeling of je-ne-sai-quoi?* https://www.ahk.nl/media/ahk/def-AHK_kunsteducatie_beoordelen_HR.pdf

Christophe, Nirav (2018), *Tienduizend idioten, over het proces van theaterschrijven*, ABC Uitgeverij, Zeewolde

6

Schön, Donald (1987), *Educating the reflective practitioner*, Jossey-Bass Inc., Publishers, San Francisco, Verenigde Staten van Amerika

Korthagen, Fred en Ellen Nuijten (2019), *De kracht van reflectie, een sleutel voor de ontwikkeling van leraren*, Boom, Amsterdam

7

Tiggelaar, Ben (2020), *Dromen, Durven, Doen, Het managen van de lastigste persoon op aarde: jezelf*, Spectrum, Amsterdam

Lutke, Suzan, <https://www.lutkelinkt.nl>

Santvoort, Sijn, <http://www.sijn.nu>

Philip-Broadley, Robert, <https://www.robphilip.com>

8

Bruyckere Pedro de (2017), *Klaskit, Tools voor topleraren*, Uitgeverij LannooCampus, Tielt, België

Bruyckere Pedro de, Paul Kirschner en Casper Hushof (2016), *Jongens zijn slimmer dan meisjes, 35 mythes over leren en onderwijs*, Uitgeverij LannooCampus, Tielt, België

Rooy, Piet de (2018), *Een geschiedenis van het onderwijs in Nederland*, Athenaeum Boekhandels, Amsterdam

9

Martens, Rob (2020), *We moeten spelen, wat onderwijs aan een verkenning van onze natuur heeft*, NIVOZ, Driebergen-Rijsenburg

Heijer, Eva den (2020), *Inner play in a Study Narrative, Over spelend en filosoferend eigenaarschap krijgen over je studie*, Cahier 3, HKU-uitgave

Felkers, Imara (2017), *The ambiguity of reality, towards an awareness of the significant role of play in higher arts*, E.Ryall, Russell, W. And Maclean, M (eds) *Philosophy of Play as Life*, London

10

Gelder, van Leon (1979), *Didactische Analyse*, Wolters-Noordhoff, Groningen

Spruyt, Joska, <http://www.spruyt-lourens.academy/#kaos>

Renger, Willem-Jan en Evert Hoogendoorn (2018), *Ludodidactiek, ontwerpen voor didactici*, HKU-uitgave

Last, Barend en Stefan Jongen (2021), *Blended learning en onderwijsontwerp, van theorie naar praktijk*, Boom, Amsterdam

11

Hofdstede, Gert Jan en Paul Pedersen (2010), *Werken met cultuurverschillen*, Business Contact, Amsterdam

Çankaya, Sinan (2020), *Mijn ontelbare identiteiten*, De Bezige Bij, Amsterdam

Nunez, Carlos en Raya Nunez-Mahdi (2017), *Interculturele communicatie, van ontkenning tot wederzijdse integratie*, Koninklijke Van Gorcum B.V., Assen

12

Ruyter, Manon (2017), *Liefde voor leren, over diversiteit van leren en ontwikkelen in en van organisaties*, Management Impact, Amsterdam

Moor, Mieke (2012), *Tussen de regels, Een esthetische beschouwing over geweld van organisatie*, Managementboek, Schiedam

Aurelius, Marcus Antonius, *Overpeinzingen*, www.arsfloreat.nl

F

Commissie-Bruijn (2017), *Vreemde ogen dwingen*, Eindrapport Commissie externe validering examenkwaliteit hoger beroepsonderwijs, hbo-raad vereniging hogescholen

Borgdorff, Henk (2006), *Het debat over onderzoek in de kunsten*, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

Nawoord

HKU heeft als kunsthogeschool een traditie in doen en denken over kunstonderwijs, leren en professionaliseren van docenten, waar *De kunst van meanderen* uit voortgekomen is. Met dank aan alle docenten, onderwijskundigen, kwaliteitszorgmedewerkers en deelnemers aan de cursus Basiskwalificatie Didactische Bekwaamheid binnen en buiten HKU. In het bijzonder wil ik Til Groenendijk bedanken, die de cursus BDB jarenlang vormgaf en verzorgde. Ook het BDB-ontwerpteam, Rob Philip, Sijn van Santvoort, Suzan Lutke en de vaste trainers Dorian Maarse, Ronen Abas en Imara Felkers, de vele gastdocenten, waaronder Karim Bennemar, Nirav Christophe, Gerard van Wolferen, Jacob Oostwoud Wijdenes, Theo Pulles, Jeroen Koster, Dimme van der Hout, Margit Arts en Thijs Davids, die hopelijk een deel van hun inbreng zullen herkennen: dank.

De kunst van meanderen is uitgegeven bij HKU-press met dank aan Suzan Klaver en Marianne Paardekoper. De inhoud kwam tot stand binnen en dankzij het HKU Expertisecentrum Leven Lang Leren en Onderwijsinnovatie, waarin Hanke Leeuw samen met Marlies Dorigo, Vanesse de Graaff, Margit Arts, Thijs Davids en Roel Verberk bijdroeg. Lambertha Souman verzorgde de eindredactie. Albert Hennipman, met illustraties van Tonke Koppelaar, zorgde voor de vormgeving.

Wil je meer weten, heb je vragen, opmerkingen of interesse?

Neem dan contact op met het HKU Press, www.hku.nl/hkupress en/of Corrie Nagtegaal, corrie.nagtegaal@gmail.com

Corrie Nagtegaal

colofon

uitgave
HKU press

tekst en redactie
Corrie Nagtegaal

eindredactie
Lambertha Souman

vormgeving
Albert Hennipman

illustraties
Tonke Koppelaar

druk
LibertasPascal, Utrecht

HKU
PRESS

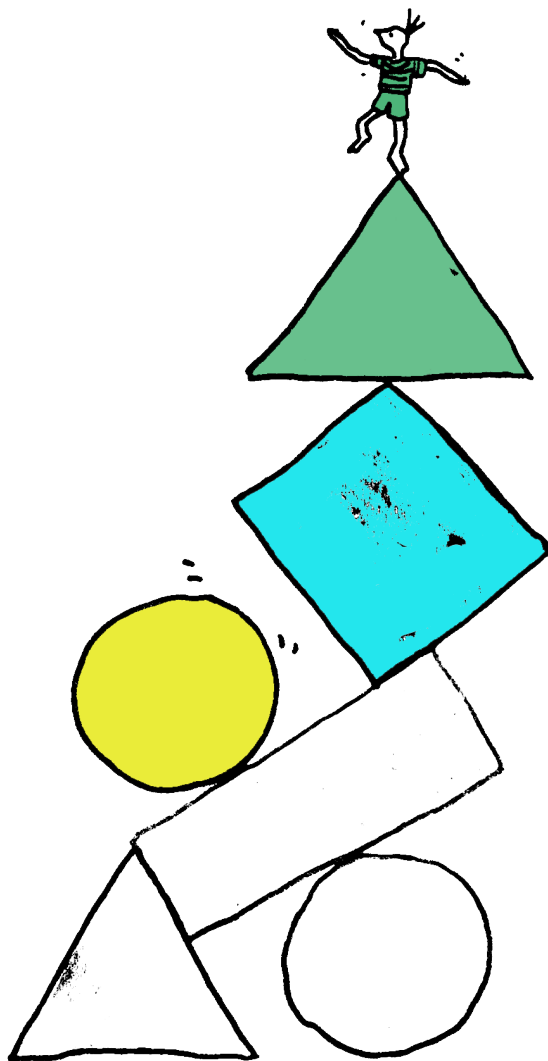
De kunst van meanderen is een uitgave van HKU Press.

Copyright © 2021 Corrie Nagtegaal & Hogeschool voor de Kunsten Utrecht
Alle rechten voorbehouden.

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
worden zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 6403 922 5
NUR-code 100 en 153

ISBN 9789064039225

HKU
PRESS